

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)



Istorija na Makedonskiot Narod («Ιστορία του Μακεδονικού Έθνους») τόμ. β', γ'

Αθανάσιος Αγγελόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.963](https://doi.org/10.12681/makedonika.963)

Copyright © 2015, Αθανάσιος Αγγελόπουλος



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγγελόπουλος Α. (1971). Istorija na Makedonskiot Narod («Ιστορία του Μακεδονικού Έθνους») τόμ. β', γ'. *Μακεδονικά*, 11(1), 459–479. <https://doi.org/10.12681/makedonika.963>

Ἐδῶ μένει ἀκόμα νὰ ποῦμε λίγα γιὰ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση τοῦ τόμου. Συμπληρώνεται μὲ Εὐρετήριον Ὀνομάτων, χωριστὰ ἑλληνικῶν καὶ ξένων (σ. 419-432), Εὐρετήριον Λέξεων, ἐπίσης χωριστὰ (σ. 433-436) καὶ Πίνακες εἰκόνων ἐκτός κειμένου (I-LXXXIV). Λείπει: Κατάλογος τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σχεδίων (ἐντός καὶ ἐκτός κειμένου). Ἐνας χάρτης τῆς Μακεδονίας ἐπίσης εἰδικὰ ἐτοιμασμένος, θὰ ἴταν σκόπιμο νὰ συνοδεύῃ τὸν τόμο. Καὶ ἓνα χρονικὸ τοῦ Συμποσίου θὰ ταίριαζε γιὰ τὶς δραστηριότητες ἐκτός τῆς αἰθούσης τῶν ἀνακoinώσεων, μάλιστα γιὰ τὴν ἀλησμόνητη ἐκδρομὴ στὴν κοιτίδα τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως (Πέλλα, Ἐδεσσα, Μιέζα, Βέροια, Βεργίνα κ.λ.).

Ἦταν οὐσιώδης μέρος τοῦ Συμποσίου ἡ γνωριμία μὲ τοὺς πρόσφατα ἀνεσκαμμένους τόπους, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα, ποὺ ἔστειλαν οἱ ξένοι μας. Δὲν γίνεται οὔτε μνεία στὸν πρόλογο γιὰ τὴν ἐκδρομὴ. Ἀλλὰ ἂν θεωρήθηκε τερπνὴ ἀπλῶς ἡ ἐκδρομὴ καὶ ὄχι ἀφέλιμη, ἀναντίρρητα θὰ ἴταν χρήσιμο νὰ καταχωρισθοῦν στὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου ὄχι μόνον οἱ προσφωνήσεις καὶ οἱ ἀνακοινώσεις, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθηγητοῦ Edson οἱ συμπαραστατικὲς παρατηρήσεις καὶ οἱ συζητήσεις, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὶς ἀνακοινώσεις. Ἠχογραφήθηκαν ὅλα. Γιατί, ἂν ὄχι γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν¹;

Λάθη τυπογραφικὰ σ' ἓνα πολὺγλωσσο τόμο εἶναι ἀναπόφευκτα. Δὲν εἶναι πολλὰ ὅμως. Γιὰ δεῖγμα μόνον σημειῶν τὸ «Μελετεῖον» (σ. 195), «ὑποσημείωση» (σ. 235, σμ. 5), überschri eben (σ. 316) καί, στοὺς Πίνακες, λάθος στὴ λεζάντα τοῦ πίνακος VI (τὸ ἀριστερὰ δεξιὰ), χωρὶς θέσις ἡ ἡμερομηνία στὸν πίνακα LXII κ.λ. Τὸ χειρότερο μὲ τοὺς πίνακες εἶναι ὅτι δὲν τυπώθηκαν ὅλοι καλά. Στὰ Εὐρετήρια παρατηρῶ ὅτι ἡ «Νίκη τῆς Σαμοθράκης» καὶ ἡ «Ροτόντα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου» μῆκαν στὸ Εὐρετήριο Ὀνομάτων (σ. 422 καὶ 423), ἡ «στοὰ Incantadas ἐν Θεσσαλονικῆ» καὶ τὸ «Arch of Galerius (Thessaloniki)» μῆκαν στὸ Εὐρετήριο Λέξεων (σ. 434). Μάταια θὰ ἀναζητήση κανεὶς ὀνόματα, ὅπως Ichnae, Lete καὶ πολλὰ ἄλλα. Ὅσα εἶναι στὶς ὑποσημειώσεις, φαίνεται, δὲν καταχωρίσθηκαν στὰ Εὐρετήρια.

Ἀλλὰ τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ καλοδεμένος τόμος καὶ ὡς τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση καὶ ὡς περιχόμενον εἶναι εἰκόνα ἀντάξια ἐνὸς Διεθνoῦς Συμποσίου, ποὺ ἀπετέλεσε σταθμὸν στὴν ἱστορία τῶν Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακάρι νὰ ἔχουμε σύντομα τὸ Β' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία, ἐξ Ἰσοῦ ἐπιτυχημένο καὶ ἐξ Ἰσοῦ καλὰ δημοσιευμένο.

Πάτραι, Μάρτιος 1971

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

Istorija na Makedonskiot Narod («Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους») τόμ. β', γ', Σκόπια 1969.

Τὸ Ἰνστιτούτον τῆς Ἑθνικῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων ἐξέδωσε τὸ 1969 τὴν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀναγγελλθεῖσαν «Ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους» εἰς τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει γεγονότα ἀπὸ τῶν ἀρχαιστάτων χρόνων μέχρι καὶ τοῦ 18ου αἰῶνος μ.Χ., ὁ δεῦτερος ἀναφέρεται εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ ὁ τρίτος ἐξετάζει τὴν περίοδον μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, ὡς καὶ τὰ γεγονότα τῆς «λαϊκῆς» ἐπαναστάσεως εἰς τὸν ἄνω τῆς Μακεδονίας (1918-1945). Παρουσίασιν καὶ κριτικὴν τῶν κυριωτέρων σημείων τῶν δευτέρου καὶ τρίτου τόμων ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα.

1. Ὅπως ἔγινε π.χ. στὸ Α' Διεθνὲς Συμπόσιον Ἑλληνορωμαϊκοῦ Ψηφιδωτοῦ στὸ Παρίσι τὸ 1963, ἰδὲ *Mosaïque gréco-romaine*, Paris 1965.

Β' Τόμος

Ι. 'Ο υπό παρουσίαν δεύτερος τόμος διαιρείται εἰς ἕξ μέρη· τὸ πρῶτον (πέμπτον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Σκοπίων), ἐπιγραφόμενον «Παρακμὴ τῆς Φεουδαρχίας καὶ ἀπαρχαί τῆς κεφαλαιοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ» (σ. 5-75), περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς κατὰ σειράν κεφάλαια:

Α'. «Ἡ Μακεδονία κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος» (σ. 7-23). Ἐνταῦθα ἐρευνῶνται τὰ θέματα: αἱ κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Μακεδονίας, ἡ ἐπίδρασις τῶν ληστοσυμμοριακῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ἡ ἀνάπτυξις τῶν πόλεων καὶ τέλος ἡ πρόοδος τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου εἰς τὸν χρόνον τοῦτον.

Ἡ ὅλη ἔκθεσις τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως εἶναι καθαρῶς περιγραφικὸν χαρακτήρος καὶ ἀληθοφανῆς. Εἰς ἓν ὁμως σημείον, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου, ὑπερβάλλονται τὰ γεγονότα (σ. 20 κ.ε.). Συγκεκριμένως ἀναφέρεται ὅτι τὸ «μακεδονικόν» σλαβικόν στοιχεῖον ἐδέσποεν εἰς τὰ ἐπαγγέλματα, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐν σχέσει μὲ τοὺς Κουτσόβλαχους, τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Ἑβραίους, οἱ ὅποιοι διατηροῦν πάλιν ἐξέχουσαν θέσιν κυρίως εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Μακεδονίας.

Αἱ ἀπόψεις αὐταὶ στεροῦνται ἀντικειμενικότητος. Ἡ ἀλήθεια ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὑπῆρχον ὄργανοίματι ἐλληνικαὶ κινήτητες, αἱ ὅποια κατεῖχαν εἰς χεῖρας τῶν ἐπαγγελματικῆν καὶ ἐμπορικῆν κίνησιν τοῦ τόπου· ὄχι δὲ μόνον τοῦτο ἀλλὰ ἡ δραστηριότης τῶν εἶχεν ἐπεκταθῆ ἐνωρίτερον ἀκόμη καὶ ἐκτός τῆς Μακεδονίας: εἰς τὴν Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ Αὐστρουγγαρίαν. Τὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῶν χωρῶν τούτων ἀποτελοῦν τοὺς πλεόν ἄψευδεις μάρτυρας τοῦ γεγονότος.

Οἱ Κουτσόβλαχοι εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Σκοπίων διαστέλλονται σκοπίμως ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Οὗτοι ἐν τούτοις εἶναι βλαχόφωνοι Ἑλληνες (ὅπως ὑπάρχουν καὶ τουρκόφωνοι καὶ σλαβόφωνοι Ἑλληνες), καθὼς ἀποδεικνύουν τὰ ἔργα τῶν: ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ τῶν συνείδησις ἐκφράζεται καὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν χεῖρον διὰ τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια τῶν καὶ διὰ τὴν ἰδιωτικὴν τῶν ἀλληλογραφίαν καὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους τοῦ Γένους τοὺς ὁποίους ἔδωσαν καὶ ἀπὸ τὰς παροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἀπὸ τὰ σχολεῖα, τὰ ὅποια ἴδρυσαν καὶ ἔκτισαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τοιουτοτρόπως Ἑλληνες καὶ Βλάχοι ὡς μία ἐθνότης κατεῖχον ἐπὶ αἰῶνας τὰ σκῆπτρα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας πρὸ πάντων εἰς τὰ Βαλκάνια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, καθὼς καὶ εἰς ἄλλα μέρη.

Β'. «Ἡ συμμετοχὴ τῶν Μακεδόνων εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῶν Βαλκανίων» (σ. 25-28). Ἐνταῦθα ἐρευνᾶται ἡ συμμετοχὴ τῶν «Μακεδόνων» κυρίως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1822. Μεταφέρει ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ τὰς θέσεις τῆς ὑπὸ παρουσίας Ἱστορίας τῶν Σκοπίων διὰ νὰ κρίνη μόνος τοῦ ὁ ἀγνώστης τὴν ποιότητα τῶν γραφομένων.

Ἡ φιλελευθέρα πνοὴ τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ ἔλαβε μεγαλύτεραν ἔκφρασιν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέσχον περισσότερον Μακεδόνες...» (σ. 26).

«Πολὺ σημαντικὴ καὶ μὲ μεγάλην ἐπιθετικὴν ὄρμην ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν πόλιν τῆς Ναουσης καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς Ἐδέσσης. Αὕτη ἐξεργάγη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1822. Οἱ Μακεδόνες, οἱ ὅποιοι ἔζων εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς, ἀναμειγμένοι μὲ τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Ἑλληνας, ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν ἀρ-

χηγίαν του Ἀθανασίου Καρατάσιου καὶ Γάτσου, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέσχον καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ Ζαφειράκης καὶ Διαμαντής» (σ. 27).

Ἡ παραποίησις τῆς ἀληθείας ἐνταῦθα εἶναι καταφανής, διότι γηγόνος κατ' ἐξοχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὡς ἡ Ἐπανάστασις τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1822 μὲ κέντρον τὴν Νάουσαν, ἱστορεῖται ὡς ἔργον ἀνυπάρκτου σλαβικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περιοδὸν αἱ πηγαί, ἑλληνικαί, σλαβικαὶ καὶ τουρκικαί, ὁμιλοῦν περὶ χριστιανῶν Σλάβων, οἰκοῦνται κυρίως εἰς τὰ βόρεια τμήματα τῆς Μακεδονίας, μὲ σερβικὴν ἢ βουλγαρικὴν κυρίως ἔθνησιν. Αἱ μνημονευθεῖσαι πηγαί, ὡς καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἀνά τὴν Μακεδονίαν προξένων τῶν Δυτικῶν Χωρῶν, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁσάκις κάμνουν περὶ Μακεδονίας καὶ Μακεδόνων, ἐννοοῦν ἀποκλειστικῶς τὸν χῶρον τοῦτον μετὰ τῶν κατοίκων του γεωγραφικῶς καὶ οὐδόλας ἔθνολογικῶς. Τὸ φαινόμενον τοῦ κεχωρισμένου «μακεδονικοῦ» ἔθνους εἶναι δημιούργημα τῶν ἡμερῶν μας, διὰ λόγους καθαρῶς πολιτικῆς σκοπιμότητος.

Ἐξ ἄλλου, ὁ καιροφανὴς ὄρος «Μακεδῶν» ξενίζει ὄχι μόνον ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἀνεξαρτήτως τῆς περιοχῆς ἐκ τῆς ὁποίας καταγόμεθα, ἀλλὰ καὶ πάντα ξένον, ὁ ὅποιος γνωρίζει στοιχειώδη ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ περιοχὴ τῆς Μακεδονίας, ὅπως τὸ τονίζει καὶ ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ λέξις, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς τὸ βόρειον τμήμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως νότιον εἶναι ἡ μεσόγειος θάλασσα μέχρι καὶ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου καὶ ἄλλα περιοχαὶ εἰς τὰ ἄλλα ὄρια τοῦ ἑλληνικοῦ ὀρίζοντος. Σήμερον ὁμοῦς διὰ λόγους ἱστορικοῦς τὴν Μακεδονίαν ἔχουν διανεμηθῆ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Σέρβων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁμιλοῦμεν ἀπὸ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας περὶ Ἑλληνικῆς, Βουλγαρικῆς καὶ Σερβικῆς Μακεδονίας. Τώρα μανθάνομεν ὅτι ὑπάρχει καὶ μία «Μακεδονία τῶν Μακεδόνων». Ἀλλὰ ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ νεόκοποι Μακεδόνες; Ποῖα εἶναι ἡ ἱστορικὴ τῶν προέλευσις;

Τὸ πλεόν ὁμοῦς παράδοξον ἐνταῦθα εἶναι ὅτι αἱ ἀπόψεις αὐταὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος μέρους, καθηγητοῦ Ljuben Lape, δὲν ἐρείδονται ἐπὶ ἱστορικῶν πηγῶν. Ἐκτὸς τούτου ἀγνοοῦν καὶ τὴν βασικὴν ἀκόμη σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

Αἱ πηγαί, ἑλληνικαὶ καὶ τουρκικαὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὡς καὶ ἡ πλεόν στοιχειώδης ἱστορικὴ βιβλιογραφία, ὁμιλοῦν σαφῶς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Ναούσης, οὐδεὶς δὲ ἀποκλείει τὴν συμμετοχὴν εἰς ταύτας, ὡς καὶ εἰς ἄλλας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χῶρου, ἀγωνιστῶν ἐκ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν, διότι ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἦτο κοινός.

Γ'. «Νέαι μεταρρυθμίσεις ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ» (σ. 29-34). Ἐνταῦθα ἐξετάζονται: ὁ χαρακτῆρ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἡ ἀντίδρασις τῶν Τούρκων φεουδαρχῶν καὶ ἡ κατάστασις τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου.

Δ'. «Ἀπαρχαὶ τῆς Ἀναγεννήσεως» (σ. 35-42). Ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸ κοινοτικὸν σύστημα, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὰς τέχνας παρὰ τοῖς «Μακεδόσιν», κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ κεφαλαίου τούτου εἶναι παντελῶς ἀθεμελίωτον σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἐνταῦθα εἶναι νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν «μακεδονικῆς» παιδείας καὶ τέχνης, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἴδρυσιν τῶν πρώτων ἐκκλησιαστικοσχιολικῶν κοινοτήτων τῶν «Μακεδόνων». Ὁ μελετητῆς τοῦ παρόντος ἔργου ἔχει ἐντύποισιν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ στοιχείων ἐκ τῆς βουλγαρικῆς, σερβικῆς καὶ ἑλληνικῆς ἱστορίας, προσηρμοσμένων εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος θεθέντας σκοποὺς, οὕτω:

Ἡ βουλγαρικὴ μονὴ Ζωγράφου ἐν Ἀγίῳ Ὁρει θεωρεῖται ὡς κέντρον τῆς «μακεδονικῆς» ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως.

Αί βουλγαρικοί κοινότητες του Περλεπέ, των Βελεσσών και της Άνω Τζουμαγιάς μνημονεύονται ως αί πρώτοι «μακεδονικοί».

Ένθ τονίζεται εις έν σημείον τό φαινόμενον τής ύποφωσκούσης «μακεδονικής» γλώσσης (σ. 35), άλλαχού έπισημαίνεται ή χρήςις σερβικών έντύπων εις τά «μακεδονικά» σχολεία (σ. 36).

Ένθ άφ' ένός ό συγγραφεύς άναφέρει ότι «διά τό άνοιγμα τών σχολείων εις τήν μακεδονικήν λαϊκήν γλώσσαν και διά τήν ύλικήν των άρωγήν έπεφορτίσθησαν οί πλέον φωτισμένοι Μακεδόνες μοναχοί έκ τών μοναστηρίων του Άγίου Όρους, ιδιαίτερος δέ άπό τήν μονήν Ζωγράφου» (σ. 35), ή ότι «οί Μακεδόνες ιερείς και μοναχοί συνεδέθησαν στενώς πρός τόν λαόν αυτόν» (σ. 37), και τέλος ότι «οί πρώτοι συγγραφείς, οί γράψαντες εις τήν μακεδονικήν γλώσσαν προήλθον έκ τών κόλπων τής Έκκλησίας» (σ. 37), άφ' έτέρου, άντιφάσκων πρός έαυτόν, άποδίδει άλλαχού εις τήν Έκκλησίαν «τήν μεγίστην καθυστέρησιν του μακεδονικού έθνους» (σ. 37).

Άλλά ένταυθα διερωτάται ό μελετητής: Περί ποίας «μακεδονικής» παιδείας, τέχνης, περί ποίων «Μακεδόνων» ιερών και μοναχών και «μακεδονικών» έκκλησιαστικοσχολικών κοινοτήτων, κατά τό πρώτον ήμισυ του 19ου αιώνος, κάμνει λόγον ό καθηγητής Ljuben Lape, έφ' όσον άλλαχού (σ. 131) ό ίδιος τονίζει ότι «τάς ρίζας τής μακεδονικής όντότητος πρέπει νά τάς άναζητήσωμεν ήδη εις τήν έκτην δεκαετίαν του 19ου αιώνος...» δηλαδή όχι κατά τό πρώτον αλλά τό δεύτερον ήμισυ του 19ου αιώνος; Και άν τάς άνέρωμεν βεβαίως τότε.

Ε'. «Έπιταχυνομένη επικράτησις του εύρωπαϊκού κεφαλαίου εις τήν Τουρκίαν μετά τόν Κριμαϊκόν πόλεμον και αί μεταβολαί εις τήν Μακεδονία» (σ. 43-56). Εις τό κεφάλαιον τουτο γίνεται λόγος περί του Χατιχουμαγιούμ του 1856, τής διεισδύσεως τών εύρωπαϊκών έμπορευμάτων και τής καταπτώσεως τών έγχωρίων επαγγελμάτων, τής παρακμής τής γεωργίας, τών έμποροπανηγύρεων εις τήν Μακεδονία, γενικώς τών επαγγελμάτων και τής βιοτεχνίας, περί τών ταραχών εις τά Βαλκάνια και τής κινήσεως τών Χαϊδούκων έν Μακεδονία.

Η Εκθεσις περί τής οικονομικής καταστάσεως έν Μακεδονία μετά τόν Κριμαϊκόν πόλεμον είναι καταποπιστική και άληθοφανής, αλλά και άλλοθεν γνωστή.

Περί τής κινήσεως τών Χαϊδούκων έν Μακεδονία ό συγγραφεύς μνημονεύει ως τόν παλαιότερον και «πλέον περιώνυμον ήγέτην τών Μακεδόνων Χαϊδούκων τής νεωτέρας εποχής» (σ. 53) τόν Ηλίαν Markov, τόν έπονομαζόμενον «γέρο Ilio Markov», δράσαντα κατά τήν 5ην και 6ην δεκαετίαν του 19ου αιώνος εις τήν περιοχήν τής γενετήρας του Μαλεσέβου. Άλλά παραδόξως αί ελληνikai και τουρκikai πηγαί άγνοούν τόν «περιώνυμον» τουτον ήγέτην τών «Μακεδόνων Χαϊδούκων» (Πρβλ. Γ' ω. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Άρματολοι και Κλέφτες εις τήν Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 36, 77-78).

Ζ'. «Έκκλησιαστικοί άγώνες έναντίον του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως» (σ. 57-65). Γίνεται λόγος περί τής πνευματικής άφύπνισης τής «μακεδονικής άστικής τάξεως» και τών άγώνων της έναντίον του Οικουμενικού Πατριαρχείου διά πνευματικήν έκκλησιαστικήν χειραφέτησιν.

Άπ' άρχής μέχρι τέλος το κεφάλαιον τουτο γέμει άνακριθειών, στερούμενον οίσις δήποτε έπιστημονικής βάσεως. Συγκεκριμένως:

Ό ύπό τής Ιστορίας ταύτης χρησιμοποιούμενος όρος «μακεδονική άστική τάξις» είναι καινοφανής και άτοπος, διότι ή τάξις αυτη συνέκειτο έξ Έλλήνων, Έβραίων, Κουτσοβλάχων και άλλων έθνικών ομάδων (σ. 57), αλλά όχι πάντως «Μακεδόνων», άφοι δέν ύπήρχον ποτέ ουτοι. Εις τά πράγματα άνταποκρίνεται ό όρος «άστική τάξις έν Μακεδονία».

φης του παρόντος έργου είναι μυθικός και ήρωικός, αποβλέπων εις την εθνικήν άγωγήν των σημερινών κατοίκων της «Λαϊκής Δημοκρατίας των Σκοπίων».

Ένταυθα ως επιρατή και μία άλλη παρατήρησις, εις την όποιαν οδηγεί αυτή αυτη ή 'Ιστορία. Τόσον ή ρωμαιοκαθολική όσον και ή προτεσταντική σχολική προπαγάνδα εις τά διδασκαστικά έγχειρίδια διά τās έν Μακεδονία ανάγκας των έχρησιμοποίουον άποκλειστικώς την βουλγαρικήν γλώσσαν (σ. 130 και 139). 'Εάν ληφθί ύπ' όψιν ότι αί ξέναι ιεραποστολαι διεπίπτον υπό τινων πρακτικών κανόνων διά νά έχουν ίκανοποιητικά άποτελέσματα (μεταξύ των πρακτικών μέσων ήτο και ή χρησιμοποίησις της υπό του λαου λαλουμένης γλώσσης), καθίσταται σαφές ότι ή προτιμήσις της βουλγαρικής προς προσηλυτισμόν των Σλάβων της Βορείου Μακεδονίας ανταπεκρίνετο εις τά πράγματα, διότι προφανώς ή γλώσσα αυτή ήτο ή μόνη, διά της όποιας αί νέαι άλληλαι ήδύνατον νά εφύσκον άπήχησιν εις τόν νουν και τάς καρδιάς των προσηλύτων (πρβλ. και σ. 128 του παρόντος, ένθα έκτίθενται τά μέσα της ρωμαιοκαθολικής προπαγάνδας προς προσηλυτισμόν των λαϊκών μαζών έν Μακεδονία. 'Ως άπαραίτητος προϋπόθεσις τίθεται ή μετάφρασις έκκλησιαστικών κειμένων εις την «λαϊκήν γλώσσαν», Naroden Jazik, καθώς άναφέρεται επί λέξει αυτόθι υπό του συγγραφέως του παρόντος).

Περί ποίας, λοιπόν, «μακεδονικής» γλώσσης πάλιν και πολλάκις όμιλοϋν οι συγγραφεις του παρόντος; Έκτός άν υπό την λέξιν «μακεδονική» έννοοϋν την βουλγαρικήν ή διάλεκτόν τινα αυτής.

«Μακεδονική» λογοτεχνία: Έν συνεχεία προς τά άνωτέρω, μη ύπαρξάσης «μακεδονικής» γλώσσης κατά τό δεύτερον ήμισυ του 19ου αιώνος, οϋδέ και περι «μακεδονικής» λογοτεχνίας δύναται νά γίνη λόγος. Έν πάση περιπτώσει τό κενόν άναπληροϋται ένταυθα διά της τακτικής δανεισμού στοιχείων έκ της βουλγαρικής Ιστορίας. Τά έργα των άδελφών Δημητρίου και Κωνσταντίνου Miladinov, του Rajko Zinzifov και του Γρηγορίου Prličen, κατεχόντων άξιόλογον θέσιν εις την βουλγαρικήν λογοτεχνίαν, χαρακτηρίζονται υπό της παρούσης 'Ιστορίας ως άπαρχαί της «μακεδονικής» λογοτεχνίας.

II. Τό δεύτερον μέρος (έκτον), υπό τόν τίτλον «Έθνικαί έκδηλώσεις και άπελευθερωτικοί άγώνες κατά τό δεύτερον ήμισυ του δεκάτου ένάτου αιώνος» (σ. 79-143), περιλαμβάνει τά κάτωθι κεφάλαια:

Α'. «Στάσεις και επανάστασεις» (σ. 79-92). Ένταυθα εξετάζονται: ή κατάστασις έν Μακεδονία κατά την έβδόμην δεκαετίαν του 19ου αιώνος, ή επανάστασις του Ραζλόγου, οι πόλεμοι της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και της Ρωσίας έναντίον της Τουρκίας, ή συμμετοχή των «Μακεδόνων» έθελοντών εις τούς πολέμους και ή ειρήνη του Άγίου Στεφάνου.

Τά έκτιθέμενα γεγονότα είναι έν πολλοίς γνωστά, μη άπέχοντα της πραγματικότητας.

Β'. «Η επανάστασις της Κρέσνας και άλλα κινήματα έν Μακεδονία» (σ. 93-108). Έρευνώνται τά γεγονότα της Έπαναστάσεως της Κρέσνας (Όκτώβριος 1878).

Η επανάστασις της Κρέσνας, συμφώνως προς τόν συγγραφέα του παρόντος, ύπηρεσεν έργον του «μακεδονικού» λαου, άλλα εγένετο έν συνεχεία άντικείμενον έκμεταλλεύσεως υπό των Βουλγάρων. Άντιθέτως προς την έρμηνειαν αυτήν, ή επανάστασις της Κρέσνας εις την βουλγαρικήν ιστοριογραφίαν εμφανίζεται ως βουλγαρικόν έργον, όφειλόμενον εις την πολιτικήν όργάνωσιν «Ένότης», ίδρυθείσαν υπό του Stefan Stambolov, ήγέτου της βουλγαρικής φιλελευθέρας αστικής τάξεως. Έξ άλλου ή αυτή έντόπως παρέχεται και υπό της παρούσης 'Ιστορίας κατ' άντίθεσιν προς την έκτεθεισαν άρχήν περί τού έθνικού χαρακτήρος της επαναστάσεως ταύτης, όταν άναφέρεται ότι «ή δεύτερα

φάσις της επανάστασεως χαρακτηρίζεται από την μεγαλύτεραν επίδρασιν τών εξωτερικών παραγόντων και έν συναρτήσει προς τούτο από τόν προσανατολισμόν και τήν συμμόρφωσιν τών επαναστατικών ενεργειών προς τās τάσεις και τās αντίληψεις της βουλγαρικής αστικής τάξεως και της εξωτερικής της πολιτικής...» (σ. 100).

Γ'. «Η επίδεινωσις της καταστάσεως τού μακεδονικού λαού και ό μαζικός έκπατρισμός αυτού προς εύρεσιν έργασίας εις τήν ξένην» (σ. 109-118). Έρευνώνται: ή έντασις της οικονομικής και της πολιτικής έκταρτήσεως της Τουρκίας από τήν Εύρώπην, ή δράσις τών ληστοσυμμοριών, ό μαζικός έκπατρισμός δι' έργασίαν και τó φαινόμενον της κοινωνικοοικονομικής διαφοροποιήσεως.

Δ'. «Αί εκ τού εξωτερικού προπαγάνδαι και αί συνέπειαι εκ της δράσεως αυτών» (σ. 119-135). Αναφέρεται εις τήν ελληνικήν, σερβικήν και βουλγαρικήν παρουσίαν έν Μακεδονία, ως και τήν ρωμαιοκαθολικήν και προτεσταντικήν προπαγάνδαν.

Ειδικότερον γίνεται μνεία περί της ελληνικής «προπαγάνδας» (σ. 119-121) έν Μακεδονία. Τά μέσα, δι' όν εκινήθη ή «προπαγάνδα» αυτή, ύπήρξαν:

α) Βίαια: ήτοι τρομοκρατία, επίβολή αναθεμάτων, κατάδοσις τών Μακεδόνων χωρικών εις τās τουρκικές άρχάς ως στασιαστών και πρακτόρων της Σερβίας και της Βουλγαρίας και άπειλαι θανάτου.

β) Έπιστημονικά: ήτοι έκδοσις εθνογραφικών χαρτών εις Λονδίον, Παρισίους και Βερολίον υπό ξένων όργάνων της ελληνικής προπαγάνδας και στατιστικών πινάκων τού πληθυσμού έν Μακεδονία, προς παραπλάνησιν της ιστορικής έπιστήμης, ότι αί ελληνikai διεκδικήσεις επί της Μακεδονίας έφθανον προς Βορράν μέχρι τού Kacanik και τού Kjustentil ή τó Kicevo και τά Βελεσσά και έμμεγαλοποιετο ή άριθμητική σύστασις τού ελληνικού πληθυσμού έν Μακεδονία έν συγκρίσει προς τόν «μακεδονικόν».

γ) Σχολικά: Αί πολιτιστικομορφωτικαι όργανώσεις και τά σχολεία έν Μακεδονία προσείλκουν όπαδούς έντοπισκούς και Βλάχους διά τά διαμορφώσουν εις αυτούς ελληνικήν έθνικήν συνείδησιν. Κατά τó 1886 ή ελληνική «προπαγάνδα» έν Μακεδονία είχεν όργανώσις συνολικώς 816 σχολεία και διέθετεν άφθονον χρήμα. Αναφέρεται ότι τó 1872 εις τήν Ανατολικήν Μακεδονίαν μέ κέντρον τήν πόλιν τών Σερρών διετέθη τó ποσόν τών 1.320.000 δρχ. Η Έταιρεία διά τήν διάδοσιν τών ελληνικών γραμμάτων κατά τó 1879 έδωσε 189.000 δρχ. διά τά σχολεία έν Μακεδονία, εξ έτη άργότερον τó ποσόν τούτο ανήλθεν εις τās 536.000 δρχ.

Ένταυθα χαρακτηρίζεται ή παρουσία της ελευθέρως Έλλάδος έν Μακεδονία προς υπεράσπισιν τών αυτόθι άπειλουμένων προς άφανισμόν ελληνικών κοινοτήτων ως «μεγαλλοελληνική προπαγάνδα». Αλλά, εάν ή ενέργεια αυτή, δηλαδή ή υπεράσπισις όμοεθνών κοινοτήτων εις μίαν άλλοεθνή και άλλόθρησκον επικράτειαν, είναι προπαγάνδα (ή όποία σημαίνει κυρίως διεισδυσιν ξένων άρχων και συμφερόντων, εκεί όπου ταυτα είναι άνυπαρκτα), τότε ποιον νόημα ιστορικώς πρέπει νά αποδίδεται εις τās έθνικās διεκδικήσεις, εκεί όπου αυτα έχουν έρεισμα;

Αί πολιτιστικαι και μορφωτικαι όργανώσεις, ως και ή καθόλου σχολική κίνησις μιās όργανωμένης κοινωνίας, αποτελούν ουσίωδη χαρακτηριστικά ύπάρξεως και επιβιώσεως της. Ός εκ τούτου ή άποδοχή και από μέρους της υπό κρίσιν Ιστορίας ταυτης ότι έν Μακεδονία ύπήρχε κατά τόν 19ον αιώνα άνθουσα σχολική και πολιτιστική δραστηριότης τών Έλληνικών Κοινοτήτων άποδεικνύει όχι προπαγανδιστικήν τινα ενέργειαν, αλλά τó έθνικόν χρέος τών Έλλήνων διά νά υπερασπισθούν τά δίκαια τού Έλληνισμού της Μακεδονίας, τού χώρου αυτού, ό όποιος ιστορικώς, άρχαιολογικώς, γεωγραφικώς και έθνογραφικώς άνέκαθεν είναι αναπόσπαστον τμήμα τού Έλληνισμού. (Περί της έκπαιδευτικής και κοινωνικής δραστηριότητος τού Έλληνισμού της Μακεδονίας κατά τόν

19ον αιώνα από ελληνικής πλευράς πρβλ. Σ τ. Πα πα δ ο π ο ύ λ ο υ, 'Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Έλληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, ένθα λεπτομερής ελληνική και ξένη βιβλιογραφία).

Ός πρὸς τὰς μνημνευομένας στατιστικές Εὐρωπαϊῶν ἐπιστημόνων περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, εἶναι λογικὸν ἕκαστος μελετητῆς αὐτῶν νὰ ἐκφέρῃ ἀνάλογον ἢ διάφορον γνώμην, εἰς τι σημεῖον ὁμοῦ αἱ ἀπάνειες θὰ συμπέσουν, ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ, βάσει ὅλων ἀνεξαρτήτως τῶν στατιστικῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος, εἶναι παντελῶς ἀνύπαρκτος, κατὰ τὴν ὑπ' ὄνιν περίοδον, ὁ ὑπὸ τῆς ὑπὸ κριτικὴν Ἱστορίας μυθολογούμενος «μακεδονικὸς» λαὸς τοῦ 1969 (ἐτους συγγραφῆς τῆς Ἱστορίας).

Ός πρὸς τὰ βίαια μέσα, τὰ ὅποια, κατὰ τὴν Ἱστορίαν, ἐχρησιμοποιοῦν οἱ Ἕλληνες, πρέπει νὰ τοισθῆ ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ παρεξηγήσεως ἢ παρερμηνείας τῶν γεγονότων. Σφύζονται ἴκανα στατιστικά, ἑλληνικά καὶ ξένα, τῶν βιαιῶν μέσων, τὰ ὅποια μετῆλθον τὰ ὄργανα τοῦ βουλγαρικοῦ κομιάτου συστηματικῶς ἐναντίον κυρίως Ἑλλήνων ἱερέων, μητροπολιτῶν, δημογερόντων, διδασκάλων καὶ ἄλλων ἀθῶων πολιτῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως, ἀφανιζομένων τῶν ἡγητῶρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, διαλυθοῦν αἱ Ἑλληνικαὶ Κοινότητες. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς βιαιᾶς ταύτης ξένης ἐπιβουλῆς μόνον δι' ἀναλόγου ἀντιδράσεως ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῆ, ἐπεβάλλετο δὲ αὕτη ὡς ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀνάγκη. Ἐδῶ ὑπάρχει ἄμυνα ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ ποίαν ἱστορίαν λείπει ἡ ἄμυνα; (Περὶ τῶν ἀνθελληνικῶν βιαιῶν μέσων ἐν Μακεδονίᾳ, βλ. ἐνδεικτικῶς «Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὀδυνῆρας καταστάσεως», ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906 ἐν τέλει δημοσιεύεται κατάλογος τῶν ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ κομιάτου δολοφονηθέντων ἐν Μακεδονίᾳ Ὀρθοδόξων).

Ε'. «Ἐ κ κ α ἰ δ ε υ σ ι ς - Π ο λ ι τ ι σ μ ὸ ς - Τ ἔ χ ν η» (σ. 137-143). Γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς τέχνης παρὰ τοῖς «Μακεδόσιν», κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἐπανάληψις ὁμοίων ἀπόψεων τῶν σελίδων 35-42 καὶ 67-75, ένθα περὶ τῶν αὐτῶν θεμάτων κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος.

III. Τὸ τρίτον (ἔβδομον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐ μ φ ἄ ν ι σ ι ς κ α ἰ ἀ ν ἄ π τ υ ξ ι ς τ ῆ ς Μ α κ ε δ ο ν ι κ ῆ ς ἔ θ ν ι κ ο α π ε λ ε υ θ ε ρ ω τ ι κ ῆ ς κ ι ν ῆ σ ε ω ς» (σ. 145-294), περιλαμβάνει ἕξ κεφάλαια.

Α'. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἀναφέρονται εἰς τὰς προϋποθέσεις (σ. 147-156) καὶ τὴν σύστασιν (σ. 157-198) τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὀργανώσεως» πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας, εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ ρεύματα ἐκτὸς τῆς Ὀργανώσεως (σ. 199-209) ὡς καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν βαλκανικῶν κρατῶν ἐναντι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ὀργανώσεως (σ. 211-226), τὰ δὲ ἄλλα δύο ὁμιλοῦν ἐκτενῶς περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Πινδεν (σ. 227-254) καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς (σ. 255-293).

Μ α κ ε δ ο ν ι κ ῆ Ἐ π α ν α σ τ α τ ι κ ῆ Ὀ ρ γ ἄ ν ω σ ι ς. Βασικὴ ἀρχὴ τῆς ὑπὸ παρουσιάσιν Ἱστορίας ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνισις τῆς «Μακεδονικῆς Ἐσωτερικῆς Ὀργανώσεως» ὡς συμφύτου δημιουργίας τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ, οὐδεμιᾶς ἐχούσης ἀρχικῶς σχέσεως πρὸς τὰς βουλγαρικὰς ἐπὶ τῆς Μακεδονίας βλέψεις. Μὲ τὴν βασικὴν αὐτὴν ἀρχὴν ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος καταβάλλει κάθε δυνατὴν προσπάθειαν νὰ παρουσιάσῃ τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον τῆς Ὀργανώσεως ἔξωθεν ἐπιβληθέν, κατὰ παράβασιν τῶν σκοπῶν τῆς Ὀργανώσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας διὰ τὴν ἱδρυσιν ἀνεξαρτήτου μακεδονικοῦ κράτους.

Παρ' ὄλην τὴν ἐπιδίωξιν ταύτην εἰς τὸν μελετητὴν τοῦ παρόντος δημιουργεῖται ἀμέ-

σως ή έντύπωση της άμέσου εξαρτήσεως της 'Οργανώσεως από την βουλγαρικήν πολιτικήν έναντι της Μακεδονίας με δύο έσωτερικά τάσεις, της δεξιάς υπό την κατεύθυνσιν της βουλγαρικής φιλελευθέρας άστικής τάξεως και της άριστερας με τας άυτονομιστικάς και σοσιαλιστικάς τάσεις της. 'Αμφότεραι αύται αί τάσεις της 'Οργανώσεως, γεννηθείσαι και άναπτυχθείσαι κυρίως εις την Σόφιαν υπό τας πτέρυγας του βουλγαρισμού, απέβλεπαν εις την προώθησιν των βουλγαρικών θέσεων έν Μακεδονία.

Τό βουλγαρικόν στοιχείον της 'Οργανώσεως υπήρξεν ισχυρότερον, δι' ό και τελικώς επεβλήθη έντός των κόλπων της 'Οργανώσεως' τόν 'Ιανουάριον του 1901, καθώς και υπό της 'Ιστορίας άναγνωρίζεται, ή ήγεςία της 'Οργανώσεως παρεδόθη εις τόν Ivan Garbanov, μέλος της Κεντρικής 'Επιτροπής της Σόφιας και των 'Εξαρχικών της Κωνσταντινουπόλεως (σ. 196 και 217). 'Εκτοτε εις όλας τας ένεργείας της ή 'Οργάνωσις καθυθύνετο υπό του βουλγαρικού κομμάτου.

Δέν άναφέρομαι ένταυθα εις τας περι της 'Οργανώσεως θέσεις και άπόψεις της βουλγαρικής 'Ιστοριογραφίας' αυτή πειστικώς άποδεικνύει τόν βουλγαρικόν χαρακτήρα της 'Οργανώσεως. Και οι σερβικοί πολιτικοί κύκλοι της εποχής εκείνης έθεώρουν την 'Οργάνωσιν ως βουλγαρικήν (σ. 262).

'Επανάστασις του Ilinden. Είναι πολύ άντιφατικόν τό γεγονός ότι ή υπό παρουσίαν 'Ιστορία άφ' ένός εξαίρει την μεγίστην συμβολήν του «μακεδονικού» λαού εις την 'Επανάστασιν του Ilinden και τόν «μακεδονικόν» χαρακτήρα αυτής, άφ' έτέρου ή αυτή 'Ιστορία, όταν κατέρχεται μέχρι των λεπτομερειών, πληροφορεί ότι ή κήρυξις της 'Επαναστάσεως έγένετο τή έπιμονή των Βουλγάρων ήγητόρων της δεξιάς πτέρυγος της 'Οργανώσεως: του Βόριδος Sarafov και του Ivan Garbanov, ό όποιος «προσείλκυσε την πλειοψηφία των άντιπροσώπων (του έν Θεσσαλονίκη συνεδρίου της 'Οργανώσεως) και ούτω άπερασίθη νά κηρυχθή επανάστασις, την άνοιξιν του έτους 1903» (σ. 228) σημειώ- τέον ότι οι ήγάται της άριστερας πτέρυγος Goce Delčev, Gjorče Petrov και Jane Sandanski είχαν διαφωνήσει προς τόν Garbanov, διά τόν λόγον ότι δέν ήτο εισέτι κατάλληλος ό καιρός διά την κήρυξιν της επαναστάσεως (σ. 228).

'Ως προς τά γεγονότα των κινημάτων εις τό Κρούσοβον, την Κλεισούραν και τό Νυμφαίον, τά όποία άποτελούν τας κυρίας εκφάνσεις της 'Επαναστάσεως του Ilinden, ταυτα τοσοϋτον μεγαλοποιούνται ένταυθα, ώστε νά εγγίζουν τά όρια του θρύλου, εκφεύγοντα ούτω της 'Ιστορικής πραγματικότητος. 'Αλλά έν σημαντικόν 'Ιστορικόν γεγονός είναι άποτέλεσμα κοινωνικών ζυμώνσεων και δέν γίνεται διά τεχνικών μέσων οϋτε μικρόν οϋτε μέγα. Δι' αυτό ή 'Ιστορία χάνει την σημασίαν της, όταν άσχολήται με τοιαυτα περιστατικά και θυσιάζει την άντικειμενικότητά της διά νά έξυπηρετήση άλλα σκοπιμότητας.

Εις τόν υπό μελέτην δεύτερον τόμον της 'Ιστορίας τό εκτενέστερον μέρος άφαιρούται εις την 'Επανάστασιν του Ilinden, έν εκ των συνήθων και πολλαπλών κινημάτων στενής τοπικής σημασίας.

'Ως προς τούς παράγοντας συμμετοχής, βάσει των όσων πληροφορεί ή 'Ιστορία μας, δυνάμεθα νά είπωμεν ότι, πλην του βουλγαρικού στοιχείου, τό όποϊον υπεκίνησε τό κίνημα τοϋτο, συμπαρασϋραν και τό έντόπιον σλαβόγλωσσον στοιχείον («μακεδονικόν» κατά την 'Ιστορίαν), ένεργόν μέρος κατ' αυτήν έλαβε και τό βλαχικόν στοιχείον (σ. 243-244)· μάλιστα δέ κατά την εγκαθίδρυσιν της επαναστατικής κυβερνήσεως του Κρούσοβου ως πρόεδρος της Κυβερνήσεως έξελέγη ό Βλάχος Εύάγγελος Ντίβου (Dibu, σ. 244), πιθανότατα φανατικός Γκραϊκομάνος, διότι, καθώς άλλαχού μάς λέγει ή 'Ιστορία, οι Βλάχοι (Κουτσόβλαχοι) ήσαν φανατικοί Γκραϊκομάνοι, δηλαδή 'Ελληνες, όπως πράγματι ήσαν όλοι οι κάτοικοι του Κρούσοβου, μέτοικοι εκ Μοσχόπολεως. 'Ωσαύτως και 'Αλβανοί και 'Ελληνες συμμετέσχον εις τό κίνημα τοϋτο (σ. 244).

Ούδεμία λοιπόν γεννάται άμφιβολία ότι ή επανάστασις του Ilinden είχε παμβαλκα-

νικόν χαρακτήρα, ως κοινόν αίτημα Βουλγάρων, Έλληνοβλάχων και Άλβανών πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ὄχι «μακεδονικόν» ὑπὸ φυλετικῆν ἔννοιαν, ὅπως ἐπιμένει α posteriori ἀβασίμως ἡ ὑπὸ κρίσιν Ἱστορία. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἠκολούθησαν τὸ κήρυγμα τοῦ Ρήγα Φεραίου (Βελεστινλή).

«Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὅργάνωσις» μετὰ τὴν Ἐπαναστασίαν τοῦ Πίνδεν. Κατὰ τὴν μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Πίνδεν περίοδον τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς δεξιᾶς καὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς Ὅργανώσεως διηυρόθη. Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ, με ἐπὶ κεφαλῆς τοῦς αὐτονομιστάς: Dame Gruev, Gjorce Petron, Pere Tosije και Jane Sandanski, εἰς τὸ Γενικόν Συνέδριον τῆς Ὅργανώσεως εἰς τὴν Ρίλα (Ὀκτώβριος 1905), κατεδίκασεν ἐνεργείας τινὰς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος καὶ διεκήρυξε τὴν ἐμμονὴν τῆς εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνεξαρτήτου καὶ μακρὰν πάσης ἄλλης ἐπιρροῆς ἀγῶνος. Ἄλλὰ αἱ ἀποφάσεις αὐτὰ ἀνετράπησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, με ἐπὶ κεφαλῆς: τὸν Hristo Matov, τὸν Ivan Garbanov και τὸν Sarafov. Εἰς τὸ πρῶτον περιφερειακόν συνέδριον τῆς ἐπαρχίας Σκοπίων (1906) μετὰ τὸ Γενικόν τῆς Ρίλας, «ἐπέβαλε τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἡ δεξιᾶ πτέρυξ (βουλγαρικῆ), ἡ ὅποια εἶχεν ἀνέκαθεν τὴν πλειοψηφίαν εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτῆν» (σ. 286) και εἰς τὸ ἐν συνεχείᾳ νέον Γενικόν Συνέδριον εἰς τὸ Kustendil (Μάρτιος 1908) πάλιν «ἐπεβλήθησαν αἱ ἀντιλήψεις τῆς δεξιᾶς» (σ. 290).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, καθίσταται σαφῆς ὁ κατ' ἐξοχὴν βουλγαρικὸς χαρακτήρ τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὅργανώσεως» μετὰ τὸ 1903, ἰδίᾳ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Σκοπίων, ὅπου ἡ βουλγαρικὴ ἐπιρροή, ὅπως διδάσκει ἡ Ἱστορία, ἦτο πολὺ ἐντονος, προφανῶς λόγῳ τοῦ διαβιούντος ἐκεῖ ὁμογενοῦς στοιχείου.

«Αἱ ἐνοπλοὶ προπαγάνδαι τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν» (σ. 259-268). Ἐκτὸς τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὅργανώσεως» εἰς τὴν Μακεδονίαν ἔδρασαν βάσει συγκεκριμένου προγράμματος και τὰ γειτονικὰ Βαλκανικὰ κράτη, τὰ ὅποια ἐδυσχέρανον τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως και ἀπελευθερώσεως τοῦ «Μακεδονικοῦ» λαοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐνόπλου βουλγαρικῆς, σερβικῆς και ἑλληνικῆς ἐπειβάσεως, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τουρκοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἐιδικότερον περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος γράφει τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει:

«Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἡ διπλωματία τῆς, ὁ προπαγανδιστικὸς τῆς μηχανισμὸς εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὡς και ὁ ἑλληνικὸς Τύπος ἀνέπτυξαν ἐνεργὸν δραστηριότητα και μελετημένα μέσα προσεπάθησαν νὰ καταπνίξουν τὸν ἀγῶνα τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ δι' ἐλευθερίαν, νὰ διαστρέψουν τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ, δυσφημοῦντες τὴν Ὅργάνωσιν, ὡς κίνησιν ἀποβλέπουσαν δῆθεν εἰς τὸν ἀφανισμόν τῶν «Ἑλλήνων» ἐν Μακεδονίᾳ...» (σ. 264).

«Τὸ βασικὸν καθῆκον τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων ἐν Μακεδονίᾳ συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐξαναγκάσουν, με τὴν μέθοδον τῆς τρομοκρατίας και τῶν δολοφονιῶν, τὸν μακεδονικὸν χριστιανικὸν πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν Ἐξαρχίαν ἢ εἶχε προσχωρήσει εἰς τὴν προπαγάνδαν τῶν Καθολικῶν, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πνευματικὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἑλληνικοῦ Πατριαρχεῖου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις, πρὶν ἢ μεταχειρισθῶσι βίαν, οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῶν ἀνταρτῶν συνήθως ἐστελλον εἰς τὰ χωρία προειδοποιήσεις. Εἰς μίαν τοιαύτην προειδοποίησιν, ἀποσταλείσαν πρὸς τοὺς πρῶχοντας τοῦ χωρίου Νεοχωρίου, τῆς ἐπαρχίας Βεροίας, μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται: «Ἄν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δὲν γίνετε Ἐλλήνες, μὴ ἐλπίζετε ὅτι θὰ ζήσετε πλέον» (σ. 266).

«Αἱ ἑλληνικαὶ ἀνταρτικαὶ ὁμάδες συχνάκις μετῆρχοντο σκληρὰ ἀντίποινα κατὰ τὸ ἀθῶον μακεδονικὸν πληθυσμόν, ἀπλῶς και μόνον διότι οὗτος κάποτε ἐγκατέλειπε τὴν «θρησκευτικὴν δεσποτείαν» τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἢ διότι ἔλαβε μέρος εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα ἐναντίον τῆς μακραίωνος ὀθωμανικῆς δουλείας, παραβλάπτων οὕτω τὰ σχέδια τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξεως διὰ τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μεταξὺ

των πρώτων χαρακτηριστικών πράξεων αντιποίνων είναι ο ούτως αποκαλούμενος «αίμοβαφής γάμος του Ζέλενιτς». Τον Νοέμβριο του έτους 1904, μία ελληνική ανταρτική ομάδα εισήλθεν εις τὸ χωρίον Ζέλενιτς τῆς ἐπαρχίας Καστορίας καὶ ἐφόνευσε δεκατρία ἄθωα ἄτομα: ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιά, τὰ ὁποῖα διεσκέδαζον εἰς ἓνα γάμον. Πάντως, τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτὴν τῶν ἀντεκδικήσεων κατέχει ἡ ἐγκληματικότητα, ἡ ἐπιδειχθεῖσα εἰς τὸ χωρίον Ζαγορίσανη τῆς ἐπαρχίας Καστορίας, κατὰ Μάρτιον τοῦ έτους 1905, ὅποτε μία μεγάλη ανταρτικὴ ὁμάς εισήλθεν εἰς τὸ χωρίον καὶ ἐφόνευσε ἐξήκοντα συνολικῶς ἄτομα, μεταξύ τῶν ὁποίων γυναῖκας καὶ παιδιά, καύσασα καὶ πλείεστας ὄσας οἰκίας...» (σ. 267).

«Ἡ πολιτικὴ τῆς τρομοκρατίας καὶ τῶν φόνων ἀνὰ τὰς πόλεις ἐφηρμόζετο ὑπὸ διαφόρων τρομοκρατικῶν ομάδων, αἱ ὁποῖαι πλὴν τῶν ἄλλων δι' ἕκαστον φόνον ἐλδύβανον εἰδικὸν διάσημον ἐκ μέρους τῆς «Ἐσωτερικῆς Ἐπιτροπῆς», ἐνθ' ἔβραν τούτου οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον μὲ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐξετέλεον. Πάντως, γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ανταρτικὴ Ὀργάνωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν εἰργάζετο μὲ πολλὰ χρηματικὰ μέσα. Λέγεται ὅτι, πᾶς ὅστις τὴν ὑπέρβει, ἐπληρώνετο καλῶς» (σ. 267).

«Αἱ συνέπειαι τῶν ἐνόπλων ἐπεμβάσεων καὶ ἰδιαιτέρως τῆς ἐλληνικῆς, ἦσαν βαρεῖαι. Αὐταὶ ἐπέφεραν χάος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Μακεδόνοιο πολίτου. Ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν, ἡ ὁποία καὶ πρὸ τούτου δὲν ἦτο μεγάλη, τώρα πλέον οὔτε κἂν ὑφίσταται. Ὁ πληθυσμὸς ἐπλήγη οἰκονομικῶς εἰς μεγάλον βαθμόν, τὸ ἐμπόριον ἐνεκρῶθη, ἡ γεωργία κατεστράφη, αἱ φυλακαὶ ἐγένευσαν, ἡ μετανάστευσις κατέστη μαζικὴ. Πλὴν τούτου, οἱ χωρικοὶ ἠναγκάζοντο νὰ ὑπαχθῶν εἰς τὴν κυριαρχίαν (τὴν θρησκευτικὴν) τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ καταστοῦν «Ἕλληνες» (σ. 267).

Ὅμιλεῖ ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων ἐπὶ ἐλληνικῶν ἀντιποίνων ἐπὶ τοῦ ἀθῶου «μακεδονικοῦ» πληθυσμοῦ, διότι πρῶτον οὗτος ἠρνήθη τὴν θρησκευτικὴν «δεσποτείαν» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἀκολουθῆσας κατ' ἀνάγκην τὴν Ἐξαρχίαν καὶ δεῦτερον, διότι ἐξηγέρθη ἐναντίον τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρονται δύο παραδείγματα ἀντιποίνων εἰς τὴν περιοχὴν Καστορίας ἐκ τοῦ 1904 καὶ 1905.

Μέχρι τοῦ 1897, έτους τῶν πρώτων ἐμφανίσεων τῶν συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ περιοχῇ Καστορίας, αἱ θρησκευτικαὶ καὶ φυλετικαὶ διαφοραὶ μεταξύ Ὀρθοδόξων καὶ Σχισματικῶν ἐρρυθμίζοντο ἐνώπιον τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν ἀρχῶν, σχεδὸν δὲ οὐδέποτε κατέληγον εἰς δολοφονικὰς ἐνεργείας.

Τὰ ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς ἀντίποινα ἦσαν ἀθέλῃτοι ἀμυντικὰ ἐκδηλώσεις κατὰ τῶν δολοφονικῶν καὶ τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν τῶν ὑπὸ τοὺς Petrov, Markov, Čakalarov κ.ἄ. συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου (1899 κ.έ.) ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων κυρίως τῆς περιοχῆς Καστορίας. Ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1904, έτους τῆς ὄργανωμένης ἐλληνικῆς ἀμύνης, ὅποτε ἤρχισε καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν, ὑπῆρξαν ἀναρίθμητα τὰ θύματα τῆς βουλγαρικῆς ἐπιβουλῆς. Θὰ ἀναφερθοῦν περιπτώσεις τινὲς ἐκ τῆς περιοχῆς Καστορίας-Φλωρίνης, ἀπὸ ὅπου λαμβάνει τὰ παραδείγματα ἀντιποίνων καὶ ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ προβαλλόμενοι λόγοι δι' ἀντίποινα εἶναι ἀνύπαρκοι: τὸ δολοφονικὸν ὄργιον τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου κατὰ ἀμάχων πληθυσμῶν ἐν Μακεδονίᾳ ὑπῆρξεν ὁ μοναδικὸς λόγος, ποὺ προεκάλεσε τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων μόλις τὸ 1904, δηλαδὴ μετὰ ἐξαετιᾶν σχεδὸν ἀνθελληνικῆς δραστηριότητος τοῦ κομιτάτου.

Τὴν 1 Φεβρουαρίου τοῦ 1899 πίπτει ὡς πρῶτον θύμα ὁ ἐκ Σιστεόβου ἐλληνοδιδάσκαλος Ἀθανάσιος Κωνσταντινίου, τὴν δὲ 2αν Ἰουλίου τοῦ 1899 ἐπηκολούθησεν ἡ ταυτόχρονος δολοφονία τῶν ἐκ Ζαγορίσανης: Χρήστου Δημητριάδου Τσουτσούλια, ἐλληνοδιδασκάλου καὶ Κοσμᾶ Μισυρλῆ, πρῶην δημάρχου.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1900 ὑπέστη μετὰ τῆς συζύγου του τὸν διὰ φρικτῶν βασανιστηρίων θάνατον ὁ Ναοῦμ Δούδης, ἐκ τῶν Ἑλλήνων προυχόντων τοῦ χωρίου Στατίσης: «...τὸν

εβασάζον μέχρι θανάτου διά πευρακτωμένον σιδήρου και περιχύσεως βράζοντος ελαίου και εις τὸ τέλος ἀπέκωσαν και τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς τῆς ἑστίας. Τὴν ἰδίαν και ἔτι οἰκτροτέραν τύχην ὑπέστη και ἡ σύζυγός του...» (Βλ. Γ ρ Κ ώ ν σ τ α, Ἐνέργειαι και δολοφονικὰ ὄργια τοῦ βουλγαρικοῦ κοιμητάτου ἐν Μακεδονίᾳ και ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Καστορίας, Ἀθήναι 1902, σ. 39, πρβλ. και σ. 15). Τὸ αὐτὸ ἔτος πίπτουν νεκροί: ὁ ἐκ Νερέτης Παπᾶ-Κωνσταντίνος, ὁ ἐκ Κοντοροπίου Πέτρος Σόπης, ὁ ἐκ Φλωρίνης Κώστας Πέτρου και ὁ ἐκ Γκροντισόβου Ντίνος Ἰωάννου (αὐτόθι, σ. 40-42).

Τὸ ἔτος 1901 αἱ δολοφονίαι Ἑλλήνων ὑπῆρξαν συχνότεραι. Τὴν 1ην Μαΐου ἐδολοφονήθη ὁ ἐκ Κοστενετίου Τράϊκος Μάλιος, τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπηκολούθησαν αἱ δολοφονίαι ὀκτῶ ἄλλων Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς. Οὗτοι ἦσαν: ὁ ἐκ Δουμπένης Βασίλειος Τσεμάνης, ὁ ἐκ Στρεμπένου ἱερεὺς Δημήτριος Οικονόμος, ὁ ἐκ Ζαγοριτσάνης Ἑλλῆν πρόκριτος Β. Τζόγας, δολοφονηθεὶς ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κέντρου τῆς κωμοπόλεως, ὁ ἐκ Ρουίλιας Στοιγιάνης Βασίλειος, ὁ ἐκ Λουμπανίτης Βασίλειος Στοιγιάννου και τρεῖς γυναῖκες ἐκ Κονοματιῶ: ἡ Ἑλένη Στόϊκου, ἡ Μήτηραινα Καπιτάνου και ἑτέρα ἀνόνημος (αὐτόθι, σ. 43-47).

Αἱ δολοφονικαὶ ἐνέργειαι τοῦ βουλγαρικοῦ κοιμητάτου ἐπικνώθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1902-1904, ὅποτε διὰ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ἐξηρθρώθησαν αἱ συμμορίαὶ αὗται και ἐσώθη ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλὰ εἰδικῶς διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπιῶν μνημονευομένην περίπτωσιν ἑλληνικῶν ἀντιποίνων τῆς Ζαγοριτσάνης, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀναφερθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ κωμοπολις αὕτη διὰ τοῦ ἀέκ τοῦ χωρίου τούτου καταγομένου Βουλγάρου συνταγματάρχου Jangon κατέστη τὸ κέντρον δράσεως τῶν συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κοιμητάτου εἰς τὴν περιοχὴν Καστορίας-Φλωρίνης. Διὰ τῆς προαναφερθείσης δὲ δολοφονίας τοῦ Ἑλλήνου προκρίτου τῆς κωμοπόλεως ταύτης Β. Τζόγας, μόνου ὑπερασπιστοῦ τῶν 80 περίπου ἑλληνικῶν οικογενειῶν, ἡ κωμοπολις αὕτη εἶχε καταστῆ τὸ κατ' ἑξοχὴν φρουρὸν ἀμύνης και ἐπιθέσεως τῶν συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κοιμητάτου (αὐτόθι, σ. 22 και 47).

Αἱ βιαιότητες, εἰς τὰς ὁποίας ἐξετράπησαν τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα εἰς Ζέλενιτς και Ζαγορίτσανη, προκαλοῦσαι δικαίως τὸν ἀποτροπισμὸν και τὴν φρίκην παντὸς ἐντίμου ἀνθρώπου, θὰ εἶδει νὰ μὴ ἐπαναληφθοῦν· και ὁμοῦ αὗται ἐγένοντο ἀφορμὴ μείζονος ἐκτάσεως ἀντεκδικήσεων ἐκ μέρους τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν—ταύτας ἀντιπαρέρχονται οἱ ἱστορικοὶ τῶν Σκοπιῶν—διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Γραδεσνίτισης (74 ἐκ τῶν 180 οἰκῶν τοῦ χωρίου ἀπετεφρώθησαν, ἀλλὰ ἐλεηλατήθησαν και ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 20 προκρίτους)¹ και τοῦ ὁμαδικοῦ βασανισμοῦ πρὸ τῶν χωρικῶν τῶν 5 προκρίτων τοῦ χωρίου Δομπρομίρ τοῦ διαμερίσματος Μοριχόβου (Ἰούλιος 1905).

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βιβλιογραφίας τοῦ ὑπὸ κρίσιν παρόντος ἔργου, εἰδικῶς διὰ τὸ θέμα ἐν ἑν Μακεδονίᾳ βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀλλοστε δὲν ἀρνεῖται και ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπιῶν ὑπὸ ἄλλην σκοπιάν, θέτομεν ὑπ' ὄψιν ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων και τὰ κάτωθι ἔργα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βιβλιογραφίας τῆς «Ἱστορίας τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ»: Tragedies of Macedonia: A Record of Greek Victims of Bulgarian

1. Μεταξὺ αὐτῶν «ὁ ἐμπνευσμένος ὑποσηρικτικῆς τῆς ὀρθοδοξίας και τοῦ ἑλληνισμοῦ παπᾶ-Δημήτριος, ἐμπεσὼν εἰς χεῖρας ὀλοκλήρου στίφους Βουλγάρου, ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ζητοκραγῶζων ὑπὲρ τοῦ Πατριαρχείου και τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν σιγῆν ὁ ἐκ Πόζαρ Βούλγαρος ἱερεὺς παπᾶ-Γκιούρος ἐνεπήγγνε μέχρι λαβῆς τὴν λόγην εἰς τὸ στόμα του» ΑΥΕ 2930 (1905) 623/16 Ἰουλίου, Προξενεῖον Μοναστηρίου. Πρβλ. Ν. Β λ ά χ ο υ, Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος 1878-1908, Ἀθήναι 1935, σ. 372-373.

Outrages in Macedonia between 1897 and February 1903, London 1903. The Crimes of Bulgaria in Macedonia, Washington 1914. Atrocities Bulgares en Macédoine, Hestia 1913. Δ. Κ ο κ κ ί ν ο υ, Αί βουλγαρικοί θηριώδεις και ή καταστροφή τών Σερρών, 'Αθήναι 1914. Les cruautés bulgares en Macédoine Orientale et en Thrace 1912-1913, faits, rapports, documents, témoignages officiels, Athens 1914. Γ. 'Α β β α ν ι τ ά κ η, Dossier bulgare. Contribution à l'histoire de la civilisation bulgare, Gênéve 1918. Une reponse hellénique à «La verité sur les accusations contre la Bulgarie», Paris 1919.

Βάσει, λοιπόν, τών πηγών και τής συγχρόνου βιβλιογραφίας, ή έν Μακεδονία από του 1896 μέχρι του 1912 διαμάχη άφεώρα τόν 'Ελληνισμόν τής Μακεδονίας έν τή κατά τής βουλγαρικής (ούχι δέ τινος «μακεδονικής») ένόπλου προπαγάνδας άγώνι αυτού. Τό σύνθημα «'Η Μακεδονία διά τούς Μακεδόνας», ριφθέν ύπ' αυτού τούτου του βουλγαρικού κοιμητάτου, απέβλεπεν εις τήν πύκνωσιν τών γραμμών του με όπαδούς διαφόρων έθνικών άποχρώσεων έν Μακεδονία και τήν ένσωμάτωσιν εις τήν Βουλγαρίαν τής αυτόνομου Μακεδονίας κατά τό παράδειγμα τής 'Ανατολικής Ρωμυλίας και ουχι εις τήν γένεσιν και έξέγερσιν νέας έθνοφυλετικής σλαβικής, τής σημερινής «μακεδονικής» τών Σκοπίων, δυνάμεως εις τόν χώρον τούτου.

'Η ιστορία τών έν Μακεδονία Σλάβων κατά τήν πρό τών βαλκανικών πολέμων περίοδον άπετέλει μέρος και προέκτασιν κυρίως τής βουλγαρικής έξωτερικής πολιτικής έναντι τής Μακεδονίας και τής σερβικής έν μικροτέρα έντάσει.

'Επομένως, τό ύπό τής 'Ιστορίας τών Σκοπίων ύποστηριζόμενον έθνικώς αθύπόστατον του «μακεδονικού» στοιχείου, πολλά δήθεν δεινά ύποστάντος, ένεκα τών ξένων ένόπλων προπαγανδών, κυρίως τής έλληνικής, είναι καθαρά φενάκη διά τήν πρό τής άπελευθερώσεως τής Μακεδονίας εκ του τουρκικού ζυγού ιστορικήν περίοδον.

'Η μόνη άλήθεια είναι ότι αι έν Μακεδονία έλληνικαι κοινότητες έδέχθησαν μίαν ώργανωμένην και σκληράν έπιθεσιν προς εξαφανισμόν ή εκβουλγαρισμόν παντός του έλληνικού έν Μακεδονία, τή συμπράξει του βουλγαρόφρονος σλαβικού στοιχείου, όπου τούτο βαθμιαίως ειχεν εισχωρήσει ένταυθα διά τών ειρηνικών μετακινήσεων έντός τής άχανούς βυζαντινης και τής διαδόχου αυτής τουρκικής αυτοκρατορίας.

IV. Τό τέταρτον (δγδοον) μέρος, ύπό τόν τίτλον «'Η Μακεδονία από τής 'Επαναστάσεως τών Νεοτούρκων μέχρι τών βαλκανικών πολέμων» (σ. 297-352), περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια: Τό πρώτον όμιλει περι τής προετοιμασίας και πορείας τής επανάστασεως τών Νεοτούρκων (σ. 297-305). Βασικώς ή εκθεσις τών γεγονότων είναι άληθοφανής. Τό δεύτερον κάμνει λόγον περι του έθνικού όμοσπονδιακού κόμματος και τών άλλων πολιτικών ρευμάτων ύπό τās συνθήκας του καθεστώτος τών Νεοτούρκων (σ. 307-333).

Τό τρίτον αναφέρεται εις τό εργατικόν και σοσιαλιστικόν κίνημα έν Μακεδονία μετά τήν 'Επανάστασιν τών Νεοτούρκων (σ. 335-344). (Βάσει τής μεθόδου του ιστορικού ύλισμου δίδεται μαρξιστική έρμηνεία εις τό «εργατικόν» και «σοσιαλιστικόν» κίνημα έν Μακεδονία. 'Εξ άλλου, πρό του β' παγκοσμίου πολέμου δέν δυνάμεθα νά όμιλήσωμεν διά καμμίαν βαλκανικήν χώραν περι εργατικού κινήματος, διότι τάξις ώργανωμένη, όπως τήν έννοούμεν σήμεραν διά τās προηγμένας χώρας, δέν ύπήρχε: εργαζόμενοι ναί, αλλά όχι έργάται με ταξικην συνείδησιν). Και εις τό τέταρτον έρευνάται ό πολιτιστικομορφωτικός βίος έν Μακεδονία κατά τήν περίοδον 1908-1912 (σ. 345-352).

Τό έθνικόν όμοσπονδιακόν Κόμμα (1909) προήλθεν εκ τής άριστερās πτέρυγος τής έσωτερικής επαναστατικής ώργανώσεως: αι άρχαι τούτου άνάγονται εις τήν εποχήν τής 'Επανάστασεως του Πλινδεν (σ. 307). Πλήν όμως τόσον τό κόμμα τούτο όσον και ή νέα «'Εσωτερική Μακεδονική 'Επαναστατική 'Οργάνωσις (V.M.R.O.)» εφύρθησαν και πάλιν

ὕπὸ τὸν πλήρη ἔλεγχον τῶν βουλγαρικῶν δυνάμεων (σ. 310 καὶ 328-329), ὅπερ σαφῶς ἀποδεικνύει ὅτι πᾶσα ἄλλη σλαβική ἐν Μακεδονίᾳ φυλετική ὀργάνωσις ἦτο ἀνύπαρκτος ἢ καθαρῶς προσωπικοῦ χαρακτήρος, δι' ὃ καὶ εὐκόλως ἐξεμηδενίζετο.

Ἡ βουλγαρική πλῆον V.M.R.O. ὑπὸ τὸν Todor Alexandrov, κατὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν Σκοπίων, ἀπὸ τοῦ 1908 μέχρι τοῦ 1912 μετετράπη «εἰς ἀνταρτικὴν τρομακτικὴν ὀργάνωσιν, ἣ ὅποια ἐξυπηρετεῖ τὴν κατακτητικὴν πολιτικὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους» (σ. 329). Ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμοῦνται συγκεκριμέναι περιπτώσεις τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν κυρίως διὰ τῆς τοποθετήσεως βομβῶν εἰς τοποθεσίας δημοσίων συνάξεων (κυρίως ἀγοράς, ἐμποροπανηγύρεις κ.λ. σ. 329-383 καὶ 359).

Ἡ σερβική παρουσία εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν μὲ κέντρον τὴν πόλιν τῶν Σκοπίων (σ. 323-324) καὶ ἡ ἑλληνική πολιτιστικὴ καὶ μορφωτικὴ δραστηριότης ἐν Μακεδονίᾳ μὲ κέντρον τὰς πόλεις: Θεσσαλονίκην, Μοναστήριον καὶ Σέρρας (σ. 324-327), κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1908 ἕως τὸ 1912 περίοδον, ἐκτιμῶνται ἀρνητικῶς διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν προμνημονευθέντων ἀλλαγῶν τοῦ παρόντος ἀναιτιολογητῶν ἀπόψεων. Εἰδικῶς δὲ διὰ τὴν ἑλληνικὴν δραστηριότητα ἐν Μακεδονίᾳ, λέγει τὰ ἑξῆς:

«Αἱ ἑλληνικαὶ λέσχαι μετὰ τὸ 1908 ἀπετέλουν νέαν, παρηλλαγμένην μορφήν διὰ τὴν συνέχισιν τῆς τρομοκρατικῆς προπαγάνδας καὶ τῆς ἀφομοιωτικῆς δραστηριότητος τῆς «μεγαλοελληνικῆς» ἀστικῆς τάξεως ἐν Μακεδονίᾳ» (σ. 324).

«Πλὴν τῆς δημιουργίας πολιτικῶν λεσχῶν, οἱ Ἕλληνες προέβησαν καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν διαφόρων συλλόγων, ἐνώσεων, ἀδελφοτήτων καὶ τῶν παρομοίων, τυπικῶς μὴ πολιτικῶν συλλόγων, ἀλλὰ πάντως μὲ ἐκδηλον προπαγανδιστικὸν καὶ ἐθνικιστικὸν χαρακτήρα» (σ. 324).

«Ἐν πάσει περιπτώσει, ἡ ἑλληνικὴ προπαγάνδα ἄνευ τῆς παρουσίας τῶν ἀνταρτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τὰς θέσεις τῆς ἐν Μακεδονίᾳ, αἱ ὁποῖαι εἶχον κατὰ τὸ παρελθὸν κατακτηθῆ μετὰ τὸν τρομοκρατικόν, ἀπευλογηθεὶσαν ὑπὸ τῶν σουλτανικῶν ἀρχῶν.

Ὁ μακεδονικὸς πληθυσμὸς εἰς τὴν Νότιον Μακεδονίαν, ὃ ὁποῖος μέχρι τότε ἐκρατεῖτο βιαιῶς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου, ἐπωφελοῦμενος τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἐπιμένων εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν χειραφέτησιν του, ἤρχισε νὰ ἐγκαταλείψῃ μαζικῶς τὸ Πατριαρχεῖον. Πρὸς τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ μακεδονικὸς πληθυσμὸς δὲν εἶχεν ἰδικὴν του ἐκκλησίαν, προσεχώρησεν εἰς τὴν Ἐξαρχίαν, ἣ ὅποια, ὡς σλαβικὸν ἴδρυμα, ἦτο δι' αὐτὸν περισσότερον ἐγγὺς καὶ ἀπετέλει συνεπῶς τὸ πρῶτον καταφύγιον μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος. Ἰδιαίτερος ἀποδιοργανωμένη ἦτο ἡ ἑλληνικὴ προπαγάνδα εἰς τὴν περιοχὴν Σερρών, ὅπου ἀπεδείχθη πλήρως ἀνίκανος νὰ παρουσιάσῃ ἀντίστασιν εἰς τὰς ἀπελευθερωτικὰς προσπάθειάς τῶν ὁπαδῶν τοῦ Sandansky. Ἡ κοινωνικὴ κινητοποίησις τῶν μακεδονικῶν μαζῶν εἰς τὰ νοτιώτερα ἄκρα τῆς Μακεδονίας, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1908, κατ' οὐσίαν ἐξεφράσθη ὡς ἀντιπατριαρχικὴ καὶ ἀνθελληνικὴ κίνησις» (σ. 375).

V. Τὸ πέμπτον (ἕνατον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βαλκανικῶν πολέμων 1912-13» (σ. 355-381), περιλαμβάνει δύο κεφάλαια: Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὰ γεγονότα τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου (σ. 355-373) δηλαδὴ τὴν συγκρότησιν τῆς βαλκανικῆς ἐνώσεως, τὴν προετοιμασίαν καὶ πορείαν τοῦ πολέμου, τὴν συμμετοχὴν «Μακεδόνων» εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας ὡς καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς «μακεδονικῆς» παροικίας ἐν Πετρούπολει δι' ἀνεξάρτητον μακεδονικὸν κράτος. Τὸ δευτέρον περιλαμβάνει τὰ γεγονότα τοῦ δευτέρου βαλκανικοῦ πολέμου (σ. 375-381). Συγκεκριμένως ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔναρξιν καὶ πορείαν τοῦ πολέμου, τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τὸν διαμελισμὸν τῆς Μακεδονίας ὡς καὶ τὸ καθεστῶς τῶν συμμαχικῶν Ἀρχῶν ἐν Μακεδονίᾳ.

Τόσον ή διπλωματική όσον και ή στρατιωτική πλευρά τών βαλκανικών πολέμων έχουν άποτελέσει εύρδ άντικείμενον έρεύνης τής διεθνούς βιβλιογραφίας ούτως, ώστε ούδέν τό νέον προσφέρει ή έν τή παρόντι έργω άναφορά εις τούς δύο βαλκανικούς πολέμους, ή όποία έχει ένημερωτικόν χαρακτήρα, άποβλέπουσα κυρίως εις τήν έξαρσιν τής συμμετοχής του «μακεδονικού» στοιχείου εις τά γεγονότα του 1912-1913.

Ή ένοπλος συμμετοχή τής μεγίστης πλειοψηφίας του «μακεδονικού» στοιχείου, κατά τούς βαλκανικούς πολέμους, έμφανίζεται υπό «τήν διοίκσιν του βουλγαρικού στρατου» (σ. 367), άνευ ιδίων «αιτημάτων διά τήν άπελευθέρωσιν τής Μακεδονίας και τήν σύστασιν άνεξαρτήτου μακεδονικού κράτους» (σ. 367), όπερ άποτελεί έτέραν σαφή άπόδειξιν ότι, άκόμη και κατά τήν περίοδον τής άποτινάξεως του τουρκικού ζυγού εκ τής περιοχής τής Μακεδονίας, τό «μακεδονικό» στοιχείον δέν ειχε συλλάβει τήν υπό τής Ίστορίας τών Σκοπίων άποδιοδημένη εις τό στοιχείον τουτο ιδέαν άνεξαρτήτου τινός «μακεδονικού» έθνους. Έάν ιστορικώς, έστω και κατά τό δεύτερον ήμισυ του 19ου αϊθνος, ήρχιζε νά ύποψόσκη έθνική τις «μακεδονική» συνειδησις και άναγέννησις, δέν ήτο δυνατόν παρα εις μίαν δεδομένην στιγμήν (και ή πλέον κατάλληλος ήτο τής περιόδου 1912-1913) νά έξεγείρετο πρds χειραφέτησιν.

Ή υπό κρίσιν Ίστορία τών Σκοπίων προσπαθεί νά έμφανίση τās ένόπλους «μακεδονικάς» ομάδας υπό τόν Jane Sandanski, ως έχούσας άνεξάρτητον γραμμήν εκείνης του Βουλγαρου Todor Alexandron (σ. 367) δέν είναι όμως άρκουντως πειστική, διότι παρακίόντως άποδίδει εις τās υπό τόν Sandanski ομάδας τόν ρόλον «προφυλακής τής βουλγαρικής μεραρχίας πρds τήν Θεσσαλονίκην» (σ. 368). Ή διαπίστωσις αυτη, άν μή τι άλλο, δεικνύει τόν προσωπικόν και ούχι τόν παλλαϊκόν χαρακτήρα τών περι τήν Μακεδονίαν άυτονομιστικών τάσεων.

Δι' αυτόν άκριβός τόν λόγον και ό άπ' άρχής μέχρι τέλους έμφανιζόμενος Jane Sandanski ως σύμβολον τής άνεξαρτήτου «έθνοφυλετικής Μακεδονίας» αναγκάζεται νά ύποκύψη εις τήν τότε πραγματικότητα. Τό αυτό δύναται νά λεχθή και διά τās άνεδαφικάς ένεργείας ομάδος «Μακεδόνων άυτονομιστών» έν Ρωσία υπό τόν Ćurovski και τόν Misirki και έν Έλβετία υπό τόν Kočarev πρds δημιουργίαν άνεξαρτήτου ή άυτόνομου «μακεδονικού» κράτους. Αί διαμαρτυρίαί και τά ύπομνήματά των ούδεμίαν άπήχησιν εύρον τόσον έν Μακεδονία όσον και κατά τās διεθνείς συσκέψεις (σ. 369-373 και 417-420).

VI. Τό έκτον (δέκατον) μέρος, υπό τόν τίτλον «Ή Μακεδονία κατά τόν πρώτον παγκόσμιον πόλεμον» (σ. 385-437), περιλαμβάνει έξ κεφάλαια: Τό πρώτον αναφέρεται εις τήν έναρξιν του πολέμου (σ. 385-389) και τήν εισοδον τής Βουλγαρίας εις αυτόν (σ. 389-390), τό δεύτερον κάμνει ειδικόν λόγον περι του μετώπου τής Θεσσαλονίκης, δηλαδή περι τής δημιουργίας και τής διασπάσεως τούτου (σ. 391-400), τό τρίτον όμιλεί περι τής έν Μακεδονία καταστάσεως υπό τήν κατοχήν τών ξένων δυνάμεων, Γερμανοβουλγαρικών και τής Άντάντ (σ. 401-415), τό τέταρτον περι τής σχέσεως του «μακεδονικού» μεταναστευτικού κόσμου έναντι του πολέμου (σ. 417-420), τό πέμπτον περι τής ίδρύσεως του βασιλείου τών Νοτιοσλάβων (σ. 421-431) και τό έκτον περι του «μακεδονικού» ζητήματος εις τήν συνδιάσκεψιν τών Παρισίων (σ. 433-437).

Τά γεγονότα έν τή συνόλω των εκτίθενται κατά ένα άληθοφανή και έπιστημονικόν τρόπον, αλλά ασκόπως, διότι είναι πολλαχόθεν γνωστά.

Γ' Τόμος

I. Τό πρώτον (ένδέκατον) μέρος, υπό τόν τίτλον «Ή Μακεδονία μεταξυ τών δύο παγκόσμιων πολέμων» (σ. 7-166), περιλαμβάνει τά κάτωθι κεφάλαια:

Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται: «Ἡ κατάσταση ἐν Μακεδονίᾳ ἐν τῷ Σερβοκρατοσλοβενικῷ Βασιλείῳ μέχρι τοῦ συντάγματος τοῦ Vidonden» (σ. 7-27) ἐνταῦθα γίνεται λόγος: 1. Περί τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς νέας ἐξουσίας ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον καὶ τῶν κοινωνικοοικονομικῶν συνθηκῶν ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ (σ. 7-14). 2. Περί τῆς ἐμφανίσεως τῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ ὀργανώσεως ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον (σ. 14-17). 3. Περί τῆς διεξαγωγῆς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν κοινοτικῶν ἐκλογῶν ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ (σ. 17-20). 4. Περί τῆς ἐκλογικῆς ἐκστρατείας ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ διὰ τὴν Συντακτικὴν Ἐθνοσυνέλευσιν (σ. 20-23). 5. Περί τοῦ Συντάγματος τοῦ Vidonden, τοῦ 1921 (σ. 23-27).

Τὸ δεύτερον ἐπιγράφεται: «Ὁ οικονομικὸς καὶ πολιτιστικὸς ἐκπαιδευτικὸς βίος εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ Vidonden μέχρι τῆς δικτατορίας τῆς ἐκ τῆς Ἰανουαρίου» (σ. 29-58). Ἐνταῦθα γίνεται λόγος: 1. Περί τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὴν γεωργίαν (σ. 29-34). 2. Περί τῆς ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας (σ. 34-37). 3. Περί τῶν πολιτικῶν κομμάτων εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 37-39). 4. Περί τῆς τρομοκρατίας τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 39-41). 5. Περί τῆς ἀνανεώσεως τῆς κομματικῆς ὀργανώσεως (σ. 41-44). 6. Περί τῆς συζητήσεως ἐντὸς τοῦ Κ.Κ.Γ. ἐπὶ τοῦ «μακεδονικοῦ» ζητήματος (σ. 44-47). 7. Περί τοῦ κινήματος τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν νέων κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 1925-1929 (σ. 47-50). 8. Περί τῆς δράσεως τῆς V.M.R.O. (Ἡνωμένης) εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 51-56). 9. Περί τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἀποεθνικοποιήσεως τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ (σ. 56-58).

Τὸ τρίτον ἐπιγράφεται: «Ἡ Μακεδονία τοῦ Βαρδαρίου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπιβουλῆς τῆς μοναρχοφασιστικῆς δικτατορίας μέχρι τοῦ πολέμου τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1941» (σ. 59-67). Ἐνταῦθα ἐξετάζονται: Αἱ ἐπιπτώσεις τῆς παγκοσμίου οικονομικῆς κρίσεως διὰ τὴν «Μακεδονίαν» (σ. 59-62) καὶ ἡ ἀνίσος ἀνάπτυξις καὶ ἡ οικονομικὴ καθυστέρησις εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 62-67).

Τὸ τέταρτον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς μοναρχοφασιστικῆς δικτατορίας εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 69-77), ἀναφέρεται εἰς τὴν τρομοκρατίαν καὶ τὴν ἀφομοιωτικὴν πολιτικὴν τοῦ δικτατορικοῦ καθεστώτος ἐν «Μακεδονίᾳ» (σ. 69-73), τὴν ἐξασθένειν τῆς δικτατορίας καὶ τὴν δραστηριοποίησιν τοῦ Κ.Κ.Γ. εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν (σ. 73-77).

Τὸ πέμπτον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ πολιτικὴ ζωὴ καὶ οἱ ἐκλογικοὶ ἀγῶνες εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὰ ἔτη 1933-1935» (σ. 79-96), ἀναφέρεται εἰς τὰς κοινοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1933 καὶ 1935 (σ. 79-84), εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ Κ.Κ.Γ. κατ' αὐτάς (σ. 69-73), τὴν ἐξασθένειν τῆς δικτατορίας καὶ τὴν δραστηριοποίησιν τοῦ Κ.Κ.Γ. εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 84-88) καὶ τὴν πρόδον τοῦ ἀντιφασιστικοῦ καὶ ἐργατικοῦ κινήματος (σ. 94-96).

Τὸ ἕκτον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ ζυμώσεις εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὰ ἔτη 1936-1938» (σ. 97-113) καὶ τὸ ἕβδομον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μακεδονία τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκρήξεως τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου» (σ. 115-129), ὁμιλοῦν περὶ τῆς ἀξιοῦσης δραστηριότητος τοῦ Κ.Κ.Γ. εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1936 μέχρι τοῦ 1940.

Τὸ ὄγδοον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀπριλίου καὶ ὁ διαμελισμὸς τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1941» (σ. 131-136) κάμνει λόγον

περί της καταλήψεως του γιουγκοσλαβικού χώρου υπό των Γερμανών και περί της περιόδου της Κατοχής.

Καί τέλος, τὸ ἔνατον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ Τύπος, ὁ πολιτισμὸς καὶ αἱ καλαὶ τέχναι εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεσοπολέμου 1918-1941» (σ. 137-166), ἀναφέρεται εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ Τύπου, τὴν λογοτεχνίαν, τὸ θέατρον καὶ τὴν ζωγραφικὴν.

Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ παρόντος μέρους, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται διὰ τὸ ἀντισερβικὸν καὶ ἀντιβουλγαρικὸν πάθος, δύνανται νὰ συναχθοῦν τὰ κάτωθι: Παγία πολιτικὴ τοῦ Βελιγράδιου ἐν σχέσει μὲ τὸ «μακεδονικόν» ζήτημα, ὅπως τίθεται τοῦτο σήμερον ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων τῶν Σκοπίων, κατὰ τὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου, ἤτο ἡ μὴ ἀναγνώρισις «μακεδονικῆς» τινος ἐθνότητος ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ· τὸ Βελιγράδιον ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ἐκσερβισμὸν τῆς περιοχῆς αὐτῆς (σ. 37).

Ἡ Ἐσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὅργανωσις (V.M.R.O.), ὑπὸ τοὺς Βουλγάρους ἡγέτας Todor Alexandrov καὶ Alexander Protogerov, ἐνέτεινε τὰς προσπάθειάς της πρὸς δημιουργίαν αὐτονομιστικοῦ κινήματος εἰς τὴν Νότιον Γιουγκοσλαβίαν, μὲ σκοπὸν τὴν προσάρτησιν τοῦ χώρου τούτου εἰς τὸ βουλγαρικὸν κράτος, κατὰ παλαιὰν καὶ συνήθη τακτικὴν τῆς Σόφιας (σ. 39-41 καὶ 51).

Ἄλλὰ καὶ τὸ Κ.Κ.Γ. δὲν ἐτήρησε συνεπῆ πολιτικὴν ἔναντι τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. Κατ' ἀρχὰς ἠρνήθη παντελῶς τὴν ὑπαρξίν χωριστῆς ἐθνότητος ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ, ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθησε ἀσαφῆ πολιτικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ τελικῶς, λόγῳ νέας πολιτικῆς σκοπιμότητος καὶ τακτικῆς, ἀνεγνώρισεν ὅτι πρὸ τινος ἤρνεϊτο. Ἴδου τί διδάσκει ἐν προκειμένῳ ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων εἰς τὴν παράγραφον: «Συζητήσεις ἐντὸς τοῦ Κόμματος ἐπὶ τῷ ἔθνικῳ καὶ τῷ μακεδονικῷ ζητήματι» (σ. 44-47).

«Ὁ τότε (1923) Γραμματεὺς τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Simo Marković ἐπέσβευε τὴν ἰδέαν ὅτι «οἱ Σέρβοι, οἱ Κροάται καὶ οἱ Σλοβῆνοι δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς τρεῖς κλάδοι μιᾶς ἐθνότητος». Εἰς τὴν δευτέραν γενικὴν συνδιάσκεψιν τοῦ Κ.Κ.Γ., λαβοῦσαν χώραν τὸν Μάιον τοῦ 1923, συνεζητήθη μὲ μεγαλύτεραν σοβαρότητα τὸ ἔθνικόν ζήτημα. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν δὲν ἀπεκρυσταλλώθη ἐντελῶς ὀρθὴ τοποθέτησις. Συνεπείᾳ τούτου, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους 1923, διεξήχθη ζωηροτάτη συζήτησις διὰ μέσου τοῦ κομματικοῦ Τύπου ὡς καὶ εἰς τὰς συγκεντρώσεις καὶ τὰς συσκέψεις περὶ τὴν τηρητέαν γραμμὴν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἐπὶ τῷ ἔθνικῳ ζητήματι εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Τὸ βιβλίον τοῦ Simo Marković: «Τὸ ἔθνικόν ζήτημα ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μαρξισμού» (δημοσιευθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1923) ὡς καὶ ἄλλα κείμενά του ἐξηγησάμευσαν ὡς ἀφορμὴ διὰ τὴν ὑποκίνησιν εὐρείας πολεμικῆς».

«Διὰ τὸν Marković δὲν ὤφισταιτο Μακεδονικὸν Ἔθνος εἰς τὸν παρόντα χρόνον, κατὰ τὴν σύγχρονον μαρξιστικὴν σημασίαν τοῦ ὄρου, ἔστω καὶ ἂν ὀφίστατο οἰοδῆποτε μακεδονικὸν ζήτημα, περιπελεγμένον ἔνεκα τῆς ἐθνογραφικῆς πολυχρομίας τῆς Μακεδονίας, δεδομένου ὅτι οὗτος ἐπίστευεν, ὅτι ἡ Μακεδονία κατοικεῖται ἀπὸ ἄτομα ἀνήκοντα εἰς τὰ βαλκανικὰ ἔθνη καὶ ἀπὸ ἔθνικὰς μειονότητας (Ἀλβανούς καὶ Τούρκους). Διὰ τοῦτο καὶ προεξώφλει ὅσους ὅτι, εἰς περιπτώσιν μονοπλευροῦ ἐπιλύσεως τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος πρὸς ὄφελος τῶν συμφερόντων μόνον μιᾶς βαλκανικῆς ἄστικῆς τάξεως, θὰ ἀυξήθη ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἄλλων βαλκανικῶν κυριάρχων τάξεων. Τὴν πλέον αὐθεντικὴν καταδικὴν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Simo Marković ἐπὶ τοῦ ἔθνικοῦ ζητήματος ἐξέδωσεν ἡ τρίτη παγγιουγκοσλαβικὴ συνδιάσκεψις τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Γιουγκοσλαβίας, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἐν παρανομίᾳ εἰς τὸ Βελιγράδιον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1924... Διὰ πρώτῃν φοράν εἰς τὸ τρίτον παγγιουγκοσλαβικὸν συνέδριον εἶχε γίνῃ ἀπόπειρα νὰ ἐκτεθοῦν ἰδεολογικοπολιτικὰ ἀπόψεις τηρητέας τακτικῆς ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήμα-

τος... ταυτοχρόνως όμως διετηρούντο ώρισμένοι παλαιά έσφαλμένοι γνόμια και παρεξηγήσεις σχετικώς πρός τόν μακεδονικόν έθνος... ό πληθυσμός τής Μακεδονίας έθεωρείτο ώς ποικιλοεθνής πληθυσμός, συγκροτούμενος κυρίως εκ κατοίκων, άνηκόντων εις τά άλλα βαλκανικά έθνη, πρῶγμα τού όποϊόν έσήμαινεν ότι ό μακεδονικός λαός δεν έθεωρείτο διαμορφωμένη όλότῃς».

«Διά τήν δασάφησιν και εκλαϊκευσιν τών θέσεων και καθηκόντων του 'Ανεξαρτήτου Έργατικου Κόμματος Γιουγκοσλαβίας (δηλαδή του Κ.Κ.Γ.), εν αναφορῃ προς τόν δεύτατον εθνικόν και άγροτικόν πρόβλημα τής Μακεδονίας κατά τόν θέρος του 1924, είχαν εκτυπωθῆ τόν φυλλάδιον του Konstantit Novakovic «Μακεδονία, Μακεδονία. Γῆ γεωργών»... διά νά εἰπωμεν τήν αλήθειαν, εις τόν φυλλάδιον τουτου δεν επετυγχάνετο κατηγορηματική και σαφής άποκρυστάλλωσις τών αντιλήψεων σχετικώς προς τήν ύπαρξιν ἢ μή του μακεδονικου έθνους».

Τά άνωτέρω αποδεικνύουν διά μίαν άλλην φοράν ότι μέχρι πρό τινων ετών ἢ πολιτική σκοπιμότης και όχι ἢ εθνική πραγματικότης εδημιούργει τόν ζήτημα τουτου. Τήν αλήθειαν ταύτην άποδοκιμάζει ἢ παρούσα Ιστορία, θεωρούσα τήν σύγχυσιν πολιτικής και εθνικής σκοπιμότητος περι τόν πρόβλημα τουτου έργον τής βουλγαρικής διπλωματίας: «Ἡ σφαλερότης τής θέσεως τής V.M.R.O. (Ἡνωμένης) συνίστατο εν πρώτοις εις τόν γεγονόν ότι αὐτή άντελαμβάνετο τόν μακεδονικόν ζήτημα κυρίως ώς πολιτικόν και όχι ώς εθνικόν ζήτημα... εις τά δημοσιεύματα και τά έγγραφα τής V.M.R.O. (Ἡνωμένης) περιεπλέκοντο και διεσταυρούντο σφαλεραί αντιλήψεις, ότι δηλαδή ό πληθυσμός τής Μακεδονίας άποτελείται κυρίως εκ «Μακεδόνων Βουλγάρων», δηλαδή ότι οι Μακεδόνες είναι «Βούλγαροι». Ἡ τοιαύτη άσυνέπεια και ασάφεια άπόψεων προεκάλει άναποφεύκτως σύγχυσιν, εθόλωνε τόν εθνικοπολιτικόν προσανατολισμόν και τήν προσφοράν τής V.M.R.O.» (σ. 55).

Τά υπό τών συγγραφέων του παρόντος μέρους παρεχόμενα στοιχεία περι τής πολιτικής και οικονομικής ζωής τής Γιουγκοσλαβίας και μάλιστα του νοτιου τμήματος αὐτῆς (τῆς σημερινῆς Λ.Δ. Σκοπίων) είναι αξιόλογα και διαφωτιστικά.

II. Τό δεύτερον (δωδέκατον) μέρος, υπό τόν τίτλον: «Ἡ Μακεδονία του Πιρίν άπό του 1918 μέχρι του 1941» (σ. 169-244), αναφέρεται πρώτον εις τόν άγώνα και τήν θέσιν τών «Μακεδόνων» εν Βουλγαρία μέχρι τέλους του 1924 (σ. 169-197) και δεύτερον εις τήν άυτονομιστικήν κίνησιν τής V.M.R.O. μέχρι του 1934 (σ. 199-244).

III. Τό τρίτον (δέκατον τρίτον) μέρος, υπό τόν τίτλον: «Ἡ Μακεδονία του Αίγαίου άπό του 1914 μέχρι του 1941» (σ. 247-275), διαιρείται εις δύο κεφάλαια: Τό πρώτον επιγράφεται «Αλλαγαι τής εθνικής συστάσεως του πληθυσμου εις τήν Μακεδονίαν του Αίγαίου» (σ. 247-260). Ένταυθα αναφέρονται τά κάτωθι: I. Εϋθύς μετά τόν πρώτον παγκόσμιον πόλεμον κατεβλήθησαν έντονοι προσπάθειαι άπό μέρους τών Έλληνικών Κυβερνήσεων διά τήν αλλαγάν τής εθνικής συστάσεως του πληθυσμου εις τήν Μακεδονίαν (Μακεδονίαν του Αίγαίου κατά τήν Ιστορίαν τών Σκοπίων). Αί συνθήκαι του Νεϊγύ του 1919 μεταξύ Έλλάδος και Βουλγαρίας και τής Λωζάννης του 1923 μεταξύ Έλλάδος και Τουρκίας περι άμοιβαίας ανταλλαγῆς τών πληθυσμών έπέφερε σημαντικές αλλαγάς εις τήν εθνικήν σύστασιν του πληθυσμου. Παρά ταυτα, κατά τήν Ιστορίαν, εις τάς περιοχάς Καστορίας, Φλωρίνης και Έδέσσης και μετά τάς άνωτέρω συνθήκας εκυρίαρχει τόν «μακεδονικόν εθνικόν στοιχείον» (σ. 247-250).

Έν συνεχείαι γίνεται λόγος περι τών διεθνών συνθηκών προστασίας τών μειονοτήτων γενικώς και τῆς θέσεως τών «Μακεδόνων» εν Έλλάδι ειδικώς μνημονεύεται τόν μη-

δέποτε εφαρμοσθέν Πρωτόκολλον Kalfon - Πολίτη τοῦ 1924, βάσει τοῦ ὁποῦ ἀνεγνωρίζετο βουλγαρική μειονότης ἐν Ἑλλάδι καὶ ἑλληνική ἐν Βουλγαρίᾳ (σ. 250-253).

Τέλος, γίνεται ἱστορική ἀνασκόπηση τοῦ πολιτικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ 1923 μέχρι τοῦ 1932 διὰ τὸ τוניσθῆναι ὅτι τὸ Κ.Κ.Ε. κατὰ τὸ 1924 ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτήτου Μακεδονίας ἐντὸς μιᾶς Βαλκανικῆς Ὄμοσπονδίας (σ. 253-257) καὶ ἐκτίθεται ἡ διαμάχη μεταξύ Βουλγαρίας καὶ Γιουγκοσλαβίας διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἐν Ἑλλάδι Σλαβόφωνων ὡς Σέρβων καὶ Βουλγάρων (σ. 257-260), διὰ τὸ καταλήξῃ εἰς τὴν διαπιστώσιν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς «μακεδονικῆς ἔθνικης μειονότητος» οὐδέποτε ἀπασχόλησε τὰ τρία ἐνδιαφερόμενα γειτονικά κράτη (σ. 259).

Τὸ δεύτερον ἐπιγράφεται «*Η θ έ σ ι ς τ ὠ ν Μ α κ ε δ ὶ ο ν ω ν ἐ ν Ἑ λ λ ᾶ δ ι μ έ χ ρ ι τ ῆ ς φ α σ ι σ τ ι κ ῆ ς κ α τ ο χ ῆ ς*» (σ. 261-275). Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς δράσεως τῆς V.M.R.O. (Ἡνωμένης) εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν (σ. 264-269) τῆς ἀλλαγῆς τακτικῆς τοῦ Κ.Κ.Ε. ὡς πρὸς τὸ «μακεδονικόν» ζήτημα (σ. 269-270) καὶ περὶ τῆς καταδιώξεως τῶν «Μακεδόνων» κατὰ τὴν περίοδον τῆς δικτατορίας τοῦ Μεταξᾶ (σ. 270-275).

Αἱ θέσεις τοῦ συγγραφέως τοῦ μέρους τούτου, Hristo Andonovski, εἶναι ἤδη γνωσταί, δημοσιευθεῖσαι εἰς τρεῖς ἄλλας ἐργασίας του ὑπὸ τοὺς τίτλους:

«*Diplomska Antimakedonska Igra* (Διπλωματικὴ ἀντιμακεδνικὴ συμπαιγνία), Σκόπια 1969¹. «*V.M.R.O. (obedineta) vo Egejska Makedonija*» (Ἡ ἐσωτερικὴ μακεδονικὴ ἐπαναστατικὴ ὀργάνωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Αἰγαίου²). «*Vistina za Egejska Makedonija* (Ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς Μακεδονίας τοῦ Αἰγαίου)», Σκόπια 1971³.

Ἡ διήκουσα ἔννοια τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν τοῦ συγγραφέως εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν ὑφίσταται εἰσέτι σλαβικὴ «μακεδονικὴ» μειονότης, μὴ ἀπολαύουσα τῶν ὑπὸ τῶν διεθνῶν συνθηκῶν προβλεπομένων μειονοτικῶν δικαιωμάτων. Ἄλλὰ ἡ ἔρευνα τοῦ συγγραφέως, καθαρῶς δημοσιογραφικὸ καὶ προπαγανδιστικὸ χαρακτηρισμὸς, ἐκτός τοῦ ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀνυπαρκτὸν σήμερον ἀντικείμενον ἐρεύνης, δὲν στηρίζεται ἐπὶ συγκεκριμένων ἱστορικῶν πηγῶν, ἀκόμη καὶ διὰ τὸ παρελθόν. Ὁ ἴδιος ἀναγκάζεται νὰ ἐμφανίσῃ μίαν πραγματικότητα διάφορον ἐκείνης, τὴν ὅποιαν ἐπιθυμεῖ ἢ ὑπὸ κρίσιν Ἱστορία. Δηλαδή, ἀνατρέχων εἰς τὰς διεθνεῖς συνθήκας ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ μακεδονικοῦ χώρου (1913) καὶ ἐξῆς, διαπιστώνει ὅτι τὸ κατ' αὐτὸν «μακεδονικόν» ζήτημα ὑπὸ τὴν γενικὴν ἢ μειονοτικὴν αὐτοῦ μορφήν οὐδόλως ἀπασχόλησε τὴν διπλωματίαν τῶν χωρῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων ἐρμηνεύει, ὡς συνήθως, τὸ γεγονός τοῦτο ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐπεκτατικῶν συμφερόντων τῶν γειτονικῶν πρὸς τὸν χώρον τῆς Μακεδονίας κρατῶν, ἢ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ἱστορία ἀγνοεῖ τὸ «μακεδονικόν» ζήτημα τῶν Σκοπίων, διότι ἀπλούστατα τοῦτο ἦτο ἀνυπαρκτον, ὅπως ἐπὶ ἐσφαλμένης βάσεως τίθεται τοῦτο σήμερον ὑπὸ τῆς «Ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους» τῶν Σκοπίων.

IV. Τὸ τέταρτον (δέκατον τέταρτον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ε θ ν ι κ ὸ ς - ἀ π ε λ υ θ ε ρ ω τ ι κ ὸ ς π ὄ λ ε μ ο ς κ αὶ ἡ Ἑ π α ν ᾶ ς τ α σ ι ς εἰς τὴν Μ α κ ε δ ο*

1. Ἴδὲ ἐκτενὲς βιβλιογραφικὸν σημείωμα εἰς Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας 27 (1970), σ. 59-65.

2. Ἐδημοσιεύθη εἰς Glasnik τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐθνικῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων 3 (1969), σ. 103-116 καὶ ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὸ ἡμέτερον Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας 28 (1970), σ. 65-82.

3. Ἴδὲ βιβλιογραφικὸν σημείωμα εἰς Δελτίον Γιουγκοσλαβικῆς Βιβλιογραφίας 1 (1971), σ. 17-32.

νί α ν» (σ. 279-476), περιλαμβάνει οκτώ κεφάλαια: Τό πρώτον κάμνει λόγον περι τής Κατοχής έν Μακεδονία (σ. 279-301), τό δεύτερον περι τών άρχων τής Έπαναστάσεως (σ. 303-316), τό τρίτον περι τής εξελίξεως τής έπαναστάσεως κατά τό 1942 (σ. 317-351), τό τέταρτον περι τής άκμής τής έπαναστάσεως (σ. 353-394), τό πέμπτον περι τής γενικής λαϊκής εξεγέρσεως (σ. 395-424), τό έκτον περι τής άπελευθερώσεως τής Μακεδονίας (σ. 425-455) και τό έβδομον περι τής άπελευθερώσεως όλοκλήρου τής Γιουγκοσλαβίας (σ. 457-461). Τό τελευταίον κεφάλαιον πραγματεύεται περι τών έκδηλώσεων πολιτισμού και τέχνης κατά τήν περίοδον του άπελευθερωτικού άγώνος (σ. 463-476).

Τό μέρος τουτο άναποκρίνεται πλήρως προς τά γεγονότα τών έτών 1940-1944, διότι ένταυθα διδεται σαφής εικών τής ένεκα του β' παγκοσμίου πολέμου και τών άγώνων του Κ.Κ.Γ. δημιουργηθεισης, τό πρώτον έν τή 'Ιστορία, σημερινής έθνοφυλετικής και κρατικής ύποστάσεως εις τήν Νότιον Γιουγκοσλαβίαν, διά τής συστάσεως τής Λαϊκής Δημοκρατίας τών Σκοπίων.

Τό υπό τών συγγραφέων του παρόντος μέρους έκτιθέμενον ύλικόν άποτελεί τήν βασικην και κατ' έξοχήν πηγήν μελέτης και έρμηνείας του νέου φαινομένου τής Λ.Δ. τών Σκοπίων. Πάσα ιστορική άναδρομή εις τό άπότερον ή πρόσφατον παρελθόν προς αιτιολόγησιν τής παρούσης και έν εξελίξει εισέτι εύρισκομένης νέας καταστάσεως, όπερ φαίνεται ότι άποτελεί ένα τών βασικών σκοπών τής παρούσης 'Ιστορίας, έλέγχεται, τόσον έξ έπόψεως μεθόδου έρεύνης, όσον και άντικειμενικής έρμηνείας τών πηγών, ός άνακριβής και άντιεπιστημονική.

Γενικάί Παρατηρήσεις

'Εκ τής άνωτέρω μελέτης και κριτικής τών έπί μέρους θέσεων του β' και γ' τόμου τής «'Ιστορίας του Μακεδονικού Έθνους» (τίτλος με δύο έλληνικάς λέξεις και μίαν σερβικήν), δυνάμεθα να αναχθώμεν εις γενικάς τινας παρατηρήσεις ιστορικού και μεθοδολογικού χαρακτήρος.

1. 'Από τών άρχαιότατων χρόνων δέν δυνάμεθα να όμιλώμεν περι τής «Έθνικής 'Ιστορίας τών Σκοπίων», διότι οι Σλάβοι εμφανίζονται εις τά Βαλκάνια περι τόν 6ον περίπου μ.Χ. αιώνα, ένφ οι Σλάβοι τών Σκοπίων είναι συνονθύλευμα σλαβικών φυλών, άνευ φυλετικής όμοιογενείας και συνεκτικότητος, οι όποιοι τώρα προσπαθούν να δημιουργήσουν Ιστορίαν. Καί άκριβώς διά τόν ίδιον λόγον δέν δυνάμεθα να όμιλώμεν ουτε και περι Ιστορίας τών από τών άρχων του 19ου αιώνος μέχρι του τέλους του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ουδέ και μέχρι του 1944. 'Από του 1944 και έντεϋθεν όμως δύναται να γίνη λόγος περι προσπαθείας να δημιουργηθί ουτως ή άλλως «Μακεδονικόν Κράτος τών Σκοπίων». 'Αλλά διά να διαμορφωθί τουτο εις κράτος με τήν έννοιαν ένός συγχρόνου κράτους έστω «σοσιαλιστικού-όμοσπονδιακού», καθ' ήν στιγμήν συγκρούεται θανασίμως προς τό βουλγαρικό, θα χρειασθί να παρέλθουν αιώνες. Μόνον άφού δημιουργηθί παράδοσις και έθνική συνειδησις, τότε θα ήμπορουν να όμιλουν και περι «Μακεδονικού κράτους», αλλά άνευ Μακεδονίας πάλιν.

2. 'Ο μελετητής τής 'Ιστορίας τών Σκοπίων παρατηρεί ότι ύπάρχει μία καταφανής άντίφασις εις τόν σκοπόν της:

α) 'Ενφ θέλει να δημιουργήσθι μίαν έθνικην άπαρχήν, μίαν Ιστορικήν άφετηρίαν του λεγομένου «μακεδονικού» έθνους, δέν παρουσιάζει ουδεμίαν, ουτε έθνικην ουτε θρησκευτικήν, παράδοσιν τής έθνικής του πορείας από τούς μυθικούς χρόνους μέχρι σήμερα, διότι αυτά τά δύο στοιχεια, έθνική και θρησκευτική παράδοσις, είναι τό μάνα από τό όποιον τρέφεται και πορεύεται προς τά Ιστορικά του πεπρωμένα έκαστος λαός. Και αυτό παρατηρούμεν όχι μόνον εις πάντα λαόν και παν έθνος, αλλά και εις πᾶσαν φυλετικήν ομάδα.

Δὲν ὑπάρχει φυλὴ εἰς τὸν κόσμον μικρὰ ἢ μεγάλη, ἡ ὁποία νὰ μὴ ἔχη τὰς φυλετικὰς τῆς παραδόσεις, ἔθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς, αἱ ὁποῖαι νὰ μὴ ἀποτελοῦν καὶ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς μετέπειτα ἱστορίας τῆς. Εἰς τὸν Ὅμηρον βλέπομεν ὅτι οἱ διάφοροι ἦρωες, Ἀχιλλεὺς, Ἀγαμέμνων, Ὀδυσσεύς, Νέστορ κ.λ. ἀντιπροσωπεύουν καὶ μίαν φυλετικὴν ὁμάδα, ἀλλὰ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Ἑλλάδος, ὅπως τὰ διεμόρφωσεν ἡ παράδοσις.

β) Τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ τῶν Σκοπίων, ποῦ κεῖται ἡ μυθικὴ ἀρχὴ, ἡ φυλετικὴ παράδοσις; Καὶ ὅμως ἄνευ τῶν παραδόσεων τούτων δὲν ὑπάρχει φυλετικὴ ὑπερφάνεια, τὸ «ζῶν ὄψωρ», καὶ τότε οἱ λαοὶ, αἱ φυλαὶ ἀποθνήσκουν. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην, ὡς γνωστόν, οἱ δούλοι, διότι ἔχανον τὴν φυλετικὴν τῶν ὑπερφάνειαν, ὅταν τοὺς ἔδερον οἱ κύριοι τῶν, ἐκδικούμενοι κατέστρεφον τὰ δένδρα καὶ ἐβασάνιζον ἢ ἐφόνευον τὰ ζῶα τῶν. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος μὲ φυλετικὴν ὑπερφάνειαν ὄχι μόνον τοιαῦτα κακουργήματα δὲν κάμνει, ἀλλὰ ἀντιθέτως εἰς κάθε του ἐκδήλωσιν ὑπάρχει ἐντὸς του ἓν ἰδανικόν, μία ἀξιοπρέπεια. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀξιοπρέπεια δημιουργεῖ τοὺς ἦρωας τῆς ἱστορίας. Τὸ «μακεδονικόν» Ἔθνος τῶν Σκοπίων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τοιούτους ἦρωας;

3. Ἡ ἱστορία οὐδέποτε ὁμίλησε περὶ «μακεδονικῆς» ἐπαναστάσεως, ὡς αὐτοτελοῦς ἱστορικοῦ φαινομένου καὶ εἰς οὐδεμίαν πηγὴν ἢ ἔργον ἱστορικόν, εἴτε ἑλληνικόν εἴτε βουλγαρικόν εἴτε σερβικόν εἴτε ἄλλο, δὲν γίνεται λόγος περὶ τοιούτου ἱστορικοῦ φαινομένου.

α) Βεβαίως ἡ ἱστορία καὶ τῶν τριῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, οἱ ὅποιοι εἶχον καὶ περιοχὰς τῆς Μακεδονίας, θὰ ὁμίλησῃ καὶ περὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ αὐτὰ θὰ εἶναι συνάρτησις τῶν ἐθνικῶν τῶν ἐπαναστάσεων. (Πρβλ. ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ τὰ ὑπὸ τῆς παρουσίας ἱστορίας μνημονευόμενα τοπικοῦ χαρακτῆρος κινήματα τοῦ Ραζλόγκου (1876), τῆς Κρέσνας (1878), τῆς Ἄνω Τζουμαγιάς (1902), τοῦ Κρουσόβου, τῆς Κλεισούρας καὶ τοῦ Νυμφαίου (Pindzen 1903).

β) Καὶ ὅμως ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ δεύτερος τόμος τῆς ὑπὸ κρίσιν ἱστορίας ἔχει ἀφιερωθῆ εἰς τὰ μνημονευθέντα κινήματα καὶ ἰδίᾳ τοῦ Pindzen, διὰ νὰ ἀχθῆ ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὸ γενικὸν συμπέρασμα ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος ἔργου δὲν εἶναι ἡ ἐξιστόρησις, ἀλλὰ ἡ μυθιστορηματικὴ καὶ φανταστικὴ μεγαλοποιήσις ἀσημάντων γεγονότων. Ἡ εἰκὼν αὐτῆ παρέχεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ β' τόμου, μὴ ἐξυπηρετοῦσα τὴν ἀλήθειαν γενικῶς, ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτοὺς τοὺς σκοποὺς τῆς ἱστορίας τῶν Σκοπίων.

4. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ β' καὶ γ' τόμου τῆς ὑπὸ κρίσιν ἱστορίας διακρίνεται καὶ ἐκφράζεται μὲ ὁμῶν τρόπον τὸ πάθος τῶν συγγραφέων πρὸς ὃ, τὴν ἑλληνικὴν, σερβικὴν καὶ κυρίως βουλγαρικὴν δι' ὃ ἤκιστα παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ἀντικειμενικοῦ ἔργου, τοσοῦτον μάλλον, καθ' ὅσον εἰς τινὰς ἐκτιθεμένους θεμελιώδεις ἀρχὰς οὐδεμία παραπομπὴ γίνεται διὰ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ ἐκτίμησιν τούτων: ἐὰν δηλαδὴ αὐτὰ εἶναι προσωπικαὶ γνώμαι τοῦ συγγραφέως ἢ συμπεράσματα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν. Οὕτω εἰς τὸν μελετητὴν δημιουργεῖται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ ἐντύπωσις ἀνεπαρκοῦς ἐπιστημονικῆς βάσεως τοῦ ἔργου.

5. Ἀλλὰ, ἐὰν ἀπομονώσῃ τις τὰς ὑπερβολὰς, τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐμπαιθείας, ποῦ παρασύρουν ἀκόμη καὶ τὸν κριτὴν τοῦ ἔργου, δὲν γεννᾶται ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἱστορία αὐτῆ ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἀρκετὰ νέα στοιχεῖα, ἰδίᾳ εἰς τὸν γ' τόμον, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου ἀντικατοπτρίζει τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἀ.Δ. τῶν Σκοπίων. Ἐνταῦθα ἀξίζει νὰ ἐξαρθῆ τὸ πνεῦμα τῆς συλλογικῆς ἐργασίας ὄλων τῶν πνευματικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν δυνάμεων τῶν Σκοπίων διὰ νὰ δώσουν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην τὸ παρὸν τρίτομον ἔργον, μὲ ἀρίστην καλλιτεχνικὴν ἐκδοτικὴν ἐμφάνισιν.